

Međunarodna naučna konferencija

Arhitektonske ustanove i udruženja, umetničke grupe i časopisi u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918–1941)

Beograd 12–13. decembar 2019.

Institut za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Čika Ljubina 18-20 | 11000 Beograd | Republika Srbija

Međunarodna naučna konferencija
Arhitektonske ustanove i udruženja,
umetničke grupe i časopisi
u Kraljevini SHS/Jugoslaviji
(1918–1941)

Zbornik rezimea

urednici
Aleksandar Kadrijević
Aleksandra Ilijevski

Institut za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Beograd, 12–13. decembar 2019.

**Međunarodna naučna konferencija
Arhitektonske ustanove i udruženja,
umetničke grupe i časopisi
u Kraljevini SHS/Jugoslaviji
(1918–1941)**

ORGANIZATOR

Institut za istoriju umetnosti
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
Beograd, 12–13. decembar 2019.

NAUČNI ODBOR KONFERENCIJE

prof. dr Aleksandar Kadijević | Univerzitet u Beogradu, predsednik
prof. dr Lidija Merenik | Univerzitet u Beogradu
prof. dr Aleksandar Ignjatović | Univerzitet u Beogradu
prof. dr. sc. Vinko Srhoj | Sveučilište u Zadru
dr Dragan Čihorić | Univerzitet u Istočnom Sarajevu
dr Alenka Di Battista | Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta
Steleta ZRC SAZU, Zavod za varstvo kulturne dediščine – Območna enota
Nova Gorica
dr Slađana Žunjić | nezavisni istaživač, Podgorica
naučni saradnik dr Vladana Putnik Prica | Univerzitet u Beogradu
naučni saradnik dr Ana Bogdanović | Univerzitet u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR KONFERENCIJE

dr Gordana Mitrović | Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u
Beogradu
naučni saradnik dr Ana Bogdanović | Univerzitet u Beogradu
naučni saradnik dr Vladana Putnik Prica | Univerzitet u Beogradu
dr Ivan R. Marković | nezavisni istraživač
istraživač saradnik Aleksandra Ilijevski | Univerzitet u Beogradu

Reč urednika

Međunarodnu naučnu konferenciju „Arhitektonske ustanove i udruženja, umetničke grupe i časopisi u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918–1941)” organizuje Institut za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu 12. i 13. decembra 2019. godine. Povod za njeno održavanje je obeležavanje stogodišnice osnivanja Udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata (UJIA) u Beogradu sredinom 1919. godine, kao i produbljivanje svestrane diskusije o vizuelnoj i tehničkoj kulturi međuratne Jugoslavije.

Zbornik prezentuje sažetke saopštenja istoričara arhitekture i vizuelnih umetnosti iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije i Srbije, koji po pozivu učestvuju na dvodnevnoj konferenciji. Osim osvetljavanja uloge umetničkih, visokoškolskih i stručnih ustanova, udruženja, grupa i časopisa, osnovanih od strane države ili samih umetnika, kritički će se preispitati njihova dosadašnja historiografska tumačenja. Uz sintetske pregledne osvrte, zastupljeni su i monografski prikazi pojedinačnih opusa i pojava, kao i raspravna, komparativna, kategorijalna, tipološka i terminološka razmatranja.

Aleksandar Kadrijević
Aleksandra Ilijevski

Studenti Bauhauasa sa prostora nekadašnje Kraljevine Jugoslavije

U periodu od 1924. do 1932. godine, u najznačajnijoj školi evropske umjetničke avangarde – Bauhaus – studiralo je šest studenata sa prostora Kraljevine Jugoslavije. Prvi je u Weimar 1924. godine stigao slovenski umjetnik Avgust Černigoj (1898–1978). Kratkotrajan boravak na *Pripremnom tečaju* te u klasi Wassilyja Kandinskog i Laszlo Moholy Nagyja tokom zimskog semestra 1924. godine usmjerio je Černigojovo rano likovno istraživanje prema konstruktivizmu čime je dao autentičan doprinos slovenačkoj avangardi između dva svjetska rata, a što je predstavio kroz *Prvu konstruktivističku izložbu* u Tehničkoj srednjoj školi u Ljubljani (1924) i *Tršćanski konstruktivistički ambijent* u paviljonu Narodnog vrta u Trstu (1927). Ivana Tomljenović Meller (1906–1988), Marija Baranyai, Otti Berger (1898–1944) i Gustav Bohutinsky (1906–1987) četiri su studenta sa prostora Hrvatske, a koji su studirali u Dessau-u, u periodu od 1929. godine. Iste godine na Bauhaus je stigao i Selman Selmanagić (1905–1986), jedini student sa prostora Bosne i Hercegovine i jedini koji je u cijelosti završio studij i diplomirao arhitekturu za vrijeme mandata posljednjeg direktora Mies van der Rohe-a. Ivana Tomljenović kratko je pohađala *Fotografsku radionicu* Waltera Peterhansa u kojoj je, uz istraživanje inovativnih potencijala foto-kolaža i foto-montaže, pokazala interes i za socijalno-angažirane teme i kritiku političkog stanja u Evropi između dva svjetska rata. Otti Berger završila je *Tekstilnu radionicu* i ova iznimno talentirana umjetnica dala je značajan doprinos dizajnu tekstila za industrijsku proizvodnju kao i za promicanje savremenih, tehnoloških inovacija. Gustav Bohutinsky jedini je hrvatski arhitekt koji je dio svoga studija, ljetni semester 1920/30. godine, proveo na Bauhausu, u vrijeme radikalne revizije programa škole za mandata

novog direktora, švicarskog arhitekta Hannesa Meyera, a što će, kao i u slučaju studijskog iskustva Selmana Selmanagića (1929–1932), ostaviti traga u razumijevanju socijalne i političke uloge arhitekture. Duh Bauhauasa – otvorenost za istraživanje i eksperiment, samostalno iznalaženje rješenja, isticanje društvene odgovornosti umjetnosti, dizajna i arhitekture, kritičko mišljenje, socijalna osjetljivost, timski rad, interakcija različitih oblasti i disciplina, antifašizam, kozmopolitizam i prihvaćanje prednosti susreta različitih kultura i tradicija – trajno su obilježili Selmanagićev stvaralački put i životna uvjerenja. Period školovanja u Bauhausu korespondira sa djelovanjem pionira moderne arhitekture na domaćem tlu i prvim vrijednim ostvarenjima arhitektonskog modernizma. U svjetlu obilježavanja stogodišnjice škole Bauhaus (1919–2019), u radu će se predstaviti promjene paradigme škole kroz školovanje šest studenata sa prostora nekadašnje Kraljevine Jugoslavije, njihovi doprinosi avangardnim praksama u matičnim sredinama kao i slojevitost naslijeđa i refleksija Bauhauasa izvan centara njegovog primarnog djelovanja i utjecaja.

Ključne reči | Bauhaus, studenti, Avgust Černigoj, Ivana Tomljenović Meller, Marija Baranyai, Otti Berger, Gustav Bohutinsky, Selman Selmanagić

Antun Baće

Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Dubrovniku (Dubrovnik)

Djelovanje arhitekata „Udruženja umjetnika Zemlja” u Dalmaciji

Osnovano u Zagrebu 1929., „Udruženje umjetnika Zemlja” djeluje do policijske zabrane rada 1935. godine. Iako je umjetnički i kulturološki značaj ove umjetničke grupe prvenstveno prepoznat i vrednovan na polju socijalno angažiranog slikarstva i kiparstva, ravnopravan segment djelovanja „Zemlje” činila je arhitektura. Naime, jedan od osnivača udruženja, autor manifesta i njegov predsjednik bio je arhitekt Dragi Ibler, voditelj studija arhitekture na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu i jedan od pionira moderne arhitekture u tadašnjoj državi.

Udruženju postupno pristupaju i drugi arhitekti, mahom Iblerovi studenti: Lavoslav Horvat, Stjepan Planić, Mladen Kauzlarić, Drago Galić, te Stjepan Gomboš, Zdenko Strižić i Josip Pičman. Iako situirani u Zagrebu, spomenuti će arhitekti i u dalmatinskim središtima, Splitu i Dubrovniku, te u manjim sredinama, Korčuli i Hvaru, uspjeti realizirati niz iznimnih arhitektonskih djela, te ih potom, uz druge svoje radove, predstavljati na izložbama „Zemlje” u zemlji i inozemstvu.

U izlaganju će se, uz osvrt na društvene i urbanističke okolnosti vremena i sredine, nastojati predstaviti doprinos ove skupine arhitekata akceptiranju i razvoju moderne arhitekture u Dalmaciji. U kontekstu dotadašnje lokalne arhitektonske produkcije, te drugih istovremenih progresivnih stremljenja, nastojat će se izlučiti posebnosti njihovog projektantskog pristupa. Djelovanje arhitekta u mediteranskom okružju, u korelaciji s njegovim ambijentalnim, tradicijskim i povijesnim zadatostima, razmatrat će se u odnosu na

programske ciljeve „Zemlje“, kao i u odnosu na doktrinarna načela moderne.

Ključne reči | Udruženje umjetnika Zemlja, moderna arhitektura, Drago Ibler, arhitekti, izložbe, Dalmacija

Angelina Banković

Muzej grada Beograda (Beograd)

Grupa arhitekata modernog pravca i Milan Zloković

U Beogradu je, između 1928. i 1934. godine, bila aktivna Grupa arhitekata modernog pravca čiji su osnivači, i članovi, bili Jan Dubovi, Milan Zloković, Branislav Kojić i Dušan Babić. Grupa je osnovana u cilju „propagiranja savremenih principa u arhitekturi i primenjenim umetnostima“, a tokom svog postojanja je učestvovala u mnogobrojnim aktivnostima, poput organizovanja izložbi i izlaganja radova sa drugim grupama i udruženjima, održavanja predavanja, publikovanja tekstova u domaćim i stranim novinama i časopisima, dok su njeni članovi istovremeno imali i bogatu projektantsku delatnost i aktivno učestvovali na aktuelnim konkursima. Među njima se Milan Zloković (1898–1965) smatra jednim od rodonačelnika, ali i najposvećenijih predstavnika modernizma u srpskoj arhitekturi.

Kako su Grupa arhitekata modernog pravca i njene aktivnosti u više navrata i veoma temeljno obrađivane u domaćoj istoriografiji, ovaj rad je posvećen detaljnijem predstavljanju angažmana Milana Zlokovića unutar Grupe, kao i njegovoj projektantskoj delatnosti za vreme njenog postojanja, sa posebnim osvrtom na razvoj modernističkih postultata u njegovom radu, ali i uticaja koji su sama Grupa i druga onovremena dešavanja imala na taj razvoj.

Ključne reči | Grupa arhitekata modernog pravca – GAMP, Milan Zloković, Jan Dubovi, Branislav Kojić, Dušan Babić, projektantska delatnost

Tijana Borić

Univerzitet u Nišu – Fakultet umetnosti (Niš)

Delatnost arh. Ivana Zdravkovića u časopisu „Umetnički pregled”

Ivan Zdravković predstavlja važnu ličnost iz oblasti nauke i kulture dvadesetog veka čija je delatnost na polju teorije urbanizma i arhitekture, kao i zaštite spomenika kulture bitno odredila temelje ovih naučnih oblasti trasirajući umnogome i njihove tokove na ovim prostorima. Prepoznat od strane Milana Kašanina kao vrsni znalac, bio je angažovan na mestu sekretara časopisa „Umetnički pregled”, mesečnika u izdanju Muzeja kneza Pavla koji je izlazio od oktobra 1937. do aprila 1941. godine i koji se, uprkos kratkom periodu opstanka, s pravom smatra prekretnicom u kulturnom životu Srbije odnosno Kraljevine Jugoslavije. Na stranicama ovog časopisa, Ivan Zdravković je prilagao kvalitetne tekstove iz oblasti urbanizma i arhitekture koji se svrstavaju u značajne doprinose širenju urbane i monumentalne kulture, spoznaje arhitektonskih vrednosti i podizanju svesti o važnosti čuvanja kulturnog nasleđa. Za relativno kratko vreme, arh. Zdravković je objavio niz priloga o projektantskim i kulturnim vrednostima zdanja i prostornih celina, izveštaje o aktuelnostima iz oblasti arhitekture i radove o važnim urbanističkim celinama. Cilj ovog rada je da rasvetli ulogu i vrednuje doprinos arh. Zdravkovića kroz analizu tema, stavova i pristupa koji je zauzimao u tekstovima objavljivanim na stranicama „Umetničkog pregleda” i sagleda njihov potonji uticaj na razvoj ovih segmenata istorije i teorije arhitekture i zaštite urbanističko-arhitektonskog nasleđa.

Ključne reči | Ivan Zdravković, Umetnički pregled, zaštita kulturnog nasleđa, teorija arhitekture, urbanistička kultura, spomenici kulture

Đurđija Borovnjak

Arhiv Jugoslavije (Beograd)

Arhitekt N. P. Krasnov i njegova saradnja sa državnim ustanovama

Nikolaj Petrovič Krasnov (1864, Honjatino, Moskva, Rusija – 1939, Beograd, Kraljevina Jugoslavija) eminentni dvorski arhitekta sa Krima, stigao je u Kraljevinu Jugoslaviju u jednom od izbegličkih talasa ruske emigracije, i tu našao svoj budući dom. Neposredno po dolasku u Beograd, 1922. godine, u koji je došao na poziv Saveza ruskih inženjera, zaposlio se u Arhitektonskom odeljenju Ministarstva građevina Kraljevine Jugoslavije, tada najznačajnijem državnom projektantskom birou, koji je okupljao ugledna imena srpske arhitekture. Svojom delatnošću i vodećim graditeljskim projektima ova državna institucija direktno je uticala na arhitektonsko-urbanistički razvoj Kraljevine u celosti – od razvoja centralnih gradova banovina do manjih naselja širom zemlje, a rad njegovih službenika, državnih arhitekata, doprinomio je ubrzanom urbanom razvoju i poratnoj obnovi Kraljevine.

U Ministarstvu građevina Krasnov je bio angažovan kontraktualno, u zvanju građevinskog inspektora, gde je razvio plodnu projektantsku delatnost i rukovodio projektantskom grupom u Odseku za monumentalne građevine, a budući već iskusan i formiran kao stručnjak sa tridesetogodišnjim iskustvom u projektovanju javnih monumentalnih zdanja, sa titulom „arhitekta ruskog carskog dvora”, ubrzo dobija i novog mecenu u ličnosti kralja Aleksandra I Karađorđević, koji je njegov rad posmatrao sa posebnom naklonošću, poveravavši mu u izradu projekte za najznačajnija državna zdanja.

Ključne reči | Nikolaj Petrovič Krasnov, Aleksandar I Karađorđević, Kraljevina Jugoslavija, arhitektura, Ministarstvo građevina, Beograd

Igor Borozan

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Između tradicije i modernosti: Jovan Bijelić i portreti Karađorđevića u međuratnom periodu

O slikaru Jovanu Bijeliću je podrobno pisano u istoriografskim i kritičkim pregledima moderne umetnosti. Važan protagonist srpske klasične moderne, osnivač grupe Oblik, član Slobodnih i Nezavisnih, i neupitni nosilac modernih likovnih izraza, imao je zapaženu ulogu u vizuelizaciji javnih prostora zajednice. Portretisanje članova doma Karađorđević, osim analize portreta u crkvi Svetog Aleksandra Nevskog u Beogradu (1930–1931), nije bilo predmet podrobnijeg istraživanja. Godine 1926. je za potrebe ukrašavanja salona i hola Doma kraljevske garde u Topčideru izveo niz reprezentativnih vladarskih portreta vladajuće dinastije (Karađorđe, kralj Petar I, kraljica Marija, kralj Petar II, knez Arsen...). Spoj tradicionalnih ikonografskih obrazaca i aktuelne stilske tendencije su usloveli smeštanje portreta u međuprostor između poštovanja tradicionalne vladarske predstave i aktuelnih likovnih iskaza modernosti. Godine 1935. je učestvovao na konkursu Udruženja likovnih umetnika za izradu portreta kralja Petra II i kneza Pavla, koji predstavlja prvi zvanični javni konkurs za izradu vladarskih portreta Kraljevskog doma. Reprezentativni portret mladog monarha dopunjuje Bijelićev ciklus vladarskih portreta, potvrđuje značaj slikareve zvanične epizode u međuratnom periodu, i nagoveštava njegov konačni doprinos vizuelnoj reprezentaciji dinastije Karađorđević 1940. godine.

Ključne reči | Jovan Bijelić, vladarski portreti, reprezentativna kultura, dinastija Karađorđević, Gardijski dom u Topčideru, Udruženje likovnih umetnika

Biljana Crvenković

Muzej primenjene umetnosti (Beograd)

Između umetnosti i zanata: reprezentativni prostori i Uprava dvora Kraljevine Jugoslavije

Beograd kao prestonicu države Južnih Slovena u međuratnom periodu obeležili su uticaji tradicionalnog i modernog. Formiranje Kraljevine SHS 1918. godine i ideja jugoslovenstva bile su presudne za kreiranje identiteta države. U tom smislu oblikovanje reprezentativnih odnosno državničkih prostora bilo je od velike važnosti. Dvor kao centar političke i društvene moći bio je najznačajnija institucija, a njegov izgled i functionisanje bili su pod direktnom ingerencijom dvorske Uprave. Kompleksna priroda dvorskih prostora zahtevala je ne samo određene estetske pretpostavke već pre svega angažovanje najistaknutijih arhitekata, umetnika, renomiranih umetničkih radionica ali i veštih zanatlija. U svetlu novih naučnih istraživanja, oslanjajući se na publikovane radove i dokumentarne izvore, rad bi predstavljao pokušaj rasvetljavanja složenih procesa koji prate oblikovanje reprezentativnih državničkih prostora, koherentnosti različitih vrsta umetnosti i angažovanja različitih umetnika i umetničkih radionica u okviru konstrukcije državnog identiteta.

Ključne reči | Država, ideologija, reprezentativna zdanja, umetnici, umetničke radionice, Uprava dvora

Dragan Čihorić

Univerzitet u Istočnom Sarajevu – Akademija likovnih umjetnosti
u Trebinju (Trebinje)

Sarajevska „Četvorica“: idejne pretpostavke

Razmatranje činjenica bosanskohercegovačke likovne umetnosti, one s kraja treće decenije 20. veka, neizbežno je skopčano sa tadašnjim kulturnim kontekstom, pre svega lokalnom književnom produkcijom i ozbiljno razrađenim kritičarskim stanovištima koja su je pratila. Taj kritičarski diskurs, inercijom vlastitog pisanja o savremenoj umetnosti, svojom idejnom matricom pokušao je da obuhvati i propiše i standarde likovne estetike. Ukoliko pogledamo osnovnu liniju, povučenu programskim tekstom Jovana Kršića 1928, almanah „Sa strana zamagljenih“, razumećemo da je pretpostavljena stabilizacija kulturnih tokova smerala ka onoj istoj glorifikaciji narodne vitalnosti i potrebe za slobodom, onako kako ju je još u predratnim godinama, u Bosanskoj vili, postavio Dimitrije Mitrinović. Imaginacija bosanskog, srpskog seljaka, sa njegovom nacionalno-klasnom svešču, postavljala ga je nasuprot okupatorima i nepravednim društvenim odnosima, o čemu je on govorio jezikom narodnog predanja i to, kako je Kršić naglašavao, na način da je u lingvističkom smislu upotrebljavao „krupne i goleme riječi koje dušmani ne razumiju a narod razumije.“ Selektivna, specifično usmerena aglosija uslovlila je kritičarski deficit u razumevanju savremeno koncipirane likovne predstave, pri čemu je slika naročito trpila usled tematsko-idejne neusklađenosti sa zainteresovanim pogledima izraslim na poetici „pripovedačke Bosne.“ Odbojnost, a o njoj je svedočila Kršićeva istrajna afirmacija Meštrovićevog dela i njegove herojske simbolike, primorala je četvoricu već afirmisanih sarajevskih slikara da formiranjem umetničke grupe na čistac isteraju vlastite likovne nedoumice i da pokušaju da nadvladaju nimalo prijatnu pretnju kritičarskim ikonoklazmom. Roman Petrović, Karlo Mijić, Đoko Mazalić i Sigo Sumereker izlagaće na dve

zajedničke izložbe u Sarajevu, 1929. i 1930, individualno i na načine koje su od ranije usvojili u svojim rukopisnim repertoarima, što nije sprečilo Kršiću bliske kritičare, Borivoja Jevtića, Isaka Samokovliju, Hamza Huma, sve odreda književnike, da u njihovim nastupima uoče idejnu preraspodelu i tačno određene smerove sazrevanja. I dok su „Četvorica” sebe deklarativno smatrali modernističkim umetnicima, na način koji je karakterisao likovno konzervativne dvadesete, navedeni kritičari insistirali su na eklektičkim kapacitetima njihove umetnosti, na sposobnosti citatnog uklapanja u moralni svet vizantijske slike ili na veštini da se vitalističke aluzije bojenog namaza razviju i prodube unutar iluzivnog sveta likovne predstave. U tom smislu, dve su se činjenice izdvajale, obeležavajući sarajevsku i bosanskohercegovačku kulturnu stvarnost na kraju decenije. Pred delima „Četvorice” obelodanjivala se unutašnja nedozrelost poetike „pripovedačke Bosne”, naglašena u različitim idejnim polazištima njenih ključnih pripadnika. S druge strane, na čemu su insistirali Samokovlija i Srećko Diana, „Četvorica” nisu pridobili interes sarajevske publike, koja je, ostajući inertna, svedočila da likovni jezik grupe nije našao odgovarajući ekvivalent književnoj transpoziciji narodnog predanja i to na način predstavljen literarno-političkim radom Petra Kočića i Svetozara Ćorovića.

Ključne reči | Četvorica, Roman Petrović, Karlo Mijić, Đoko Mazalić, Sigo Sumereker, likovna kritika

Koncept nove umetnosti u izdanjima i aktivnostima časopisa „Zenit” (1921–1926): strategija ili deskripcija

Na pojam nove umetnosti u časopisu „Zenit” nailazi se gotovo na samom početku, u tekstu Boška Tokina u drugom broju revije, da bi već od četvrtog broja (1921) bilo jasno istaknuto da „Zenit” više nije revija za kulturu i umetnost već revija za novu umetnost. Od dvobroja 17/18, odnosno od tzv. Ruske sveske (1922), „Zenit” postaje časopis za zenitizam i novu umetnost, a od osmobraja 26/33 (1924) pa do broja 35 (1924) „Zenit” je kalendar nove umetnosti i savremenog života. Od 36. do 41. broja (1925–1926) „Zenit” je internacionalni časopis nespecificovan za koju oblast, u broju 42 (1926) on je opet kalendar za novu umetnost i savremeni život dok je poslednji broj 43 (1926) opet samo međunarodni časopis. Micić tek u broju 34 (1924) objavljuje svoj duži tekst „Nova umetnost” napisan povodom otvaranja Prve međunarodne Zenitove izložbe nove umetnosti. Namera saopštenja je da se analizom značenja koja dobija ova sintagma u zenitističkim identifikacijama, projekcijama i interpretacijama, izvede rasprava o samoj prirodi ili funkciji koncepta nova umetnost – da li je on metatermin deskriptivnog karaktera, proizvod sopstvene drugosti ili je, imajući pre svega u vidu kontekst u kojem se Zenit javlja, neupitna avangardna strategija kojom se, upotrebom prepoznatljivog, originalnog, autentično distinktivnog i inovativnog jezika, zastupala radikalna kritika građanskih kultura i njihovih sistema vrednosti.

Ključne reči | nova umetnost, Zenit, Zenitova izložba nove umetnosti, zenitizam

Ideje o modernizaciji prirode Beograda u javnoj sferi međuratnog perioda

Proces industrijalizacije u devetnaestom veku imao je krucijalni značaj za formiranje zapadnih gradova. Prve decenije dvadesetog veka su period u kojem su se, u većoj meri, sa uspehom razrešavali ogromni problemi koji su ostali kao nasleđe tog razvoja. U sklopu stvaranja modernog grada, ideje o društvenoj funkciji gradskog zelenog prostora, koje su se u međuratnom periodu pojavile u Evropi, bile su veoma revolucionarne i mnoge od njih i danas imaju efekte. Nastavak procesa koji je započeo u devetnaestom veku – stvaranje popularnih parkova – ali i malih, privatnih vrtova, sa ulogom da stanovnicima gradova nadoknade nedostatak svežeg vazduha, sunčeve svetlosti i da zadovolje potrebu za otvorenim prostorom, takođe su bili deo urbane modernizacije industrijskih gradova u međuratnom periodu.

Prava odlika modernog grada bi možda mogla da bude i ta da se uspostavi nesmetano i jednostavno funkcionisanje na njegovom prostoru. Beograd je u tom domenu prešao veliki put u toku devetnaestog, kasnije i dvadesetog veka, a element njegovog transformisanog urbanog pejzaža, svakako su bile i ideje o procesima koje u tom cilju treba uspostaviti. Različite ideje o novim, javnim, ali i privatnim zelenim prostorima, u modernizacijskim procesima međuratnog perioda u Beogradu, takođe određuju novi odnos prema prirodi, koji joj dodeljuje novi položaj u (modernom) urabnom sistemu.

Ovaj rad je posvećen identifikaciji dela opšteg dispozitiva ideja, procesa i aktera, koji su se pojavili u javnoj sferi međuratnog Beograda, i koji su bili posvećeni modernizaciji prirode, odnosno ostvarenju društvene funkcije zelenih prostora ovog grada.

Područja kultivizacije prirode, u okviru kojih su ostvareni i različiti aspekti transformacije pejzaža, koji su u Beogradu odgovarali navedenim procesima, ocrtavaju jedan poseban vid „kolonizacije” prostora od strane modernog grada. Urbani pejzaž kao objedinjujuća funkcija prirodne, mentalne i izgrađene matrice grada, koju uslovljava tehnika izražavanja kulturnih praksi određenog društva, i koja se prepoznaje u sagledavanju fizičkog prostora grada je metodološki okvir za proučavanje ideja o modernizaciji prirode, kao dela jedinstvene celine gradskog prostora.

Ključne reči | moderni grad, priroda, Beograd, međuratni period, transformacija pejzaža

Tanja Damljanović Conley

nezavisni istraživač (Beograd)

Izložbe jugoslovenske arhitekture: modernost i nacija

Problematizacija ideološkog podteksta Izložbi jugoslovenske arhitekture, održanih 1931. i 1933. u novoizgrađenom Umetničkom paviljonu „Cvijeta Zuzorić“ predstavlja nastavak nerazrešenog dijaloga o imenu južnoslovenskih ili južnoslovenskog naroda, začetog u vreme konstituisanja južnoslovenske države. Pitanje „integralnog“ Jugoslovenstva, nasuptotpostavljeno gajenju različitosti konstitutivnih etniciteta, kulminiralo je sa uvođenjem Šestojanuarske diktature, sinonima srpskog hegemonizma i ključne teme kroz koju se do danas objašnjavaju arhitektonske pojave međuratnog perioda, iako bi se pre mogle uklopiti u rasprave o globalnom negoli srpsko-imperijalnom. Čini se da se ovaj paradoks posebno odnosi na kritike „naprasne modernosti“ radova arhitekata predstavljenih na Izložbama, uglavnom tumačene kao rezultat političke direktive diktatorskog vrha da nametne isforsiranu sliku celovitosti jugoslovenske nacije. Ovim radom pokušaće se preispitati pozicije i intencije organizatora i učesnika u Izložbama, kao i njihovi potencijalni motivi da se kroz učešće povinuju naredodavnom glasu vladarskog trona. U širem smislu, cilj rada je da kroz studiju slučaja Izložbi razmotri temu odnosa modenosti kao globalnog fenomena i modernih nacija ukovljenih u narativima o posebnosti.

Ključne reči | arhitektonske izložbe, Izložbe jugoslovenske arhitekture, arhitekti, modernost, nacije

Jerko Denegri

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

O saradnji Mihaila S. Petrova sa časopisom „Zenit”

Tekst se bavi okolnostima u vezi saradnje Mihaila S. Petrova sa časopisom „Zenit” Ljubomira Micića tokom 1921. godine, u kojemu je Petrov objavio šest grafičkih radova. S obzirom da je Petrov u isto vreme, sa radovima srodnog umetničkog jezika, saradivao sa časopisima „Dada Tank” i „Ut”, Micić prekida njihovu dalju saradnju u „Zenitu”. Do prve istorijske revalorizacije zenitizma i Petrovljevih grafika iz ranih dvadesetih godina došlo je na izložbi „Treća decenija: konstruktivno slikarstvo” u Muzeju savremene umetnosti 1967, u uvodnom tekstu Miodraga B. Protića u katalogu pomenute izložbe. Petrovljeve grafike u vreme njegove saradnje sa Zenitom i ostalim avangardnim časopisima vrednuju se kao krupni i pionirski doprinosi istoriji srpske grafike i ukupne likovne umetnosti u prvoj polovini 20. veka.

Ključne reči | Mihailo S. Petrov, Zenit, grafika, periodika, avangardni časopisi

Alenka Di Battista

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
Zavod za varstvo kulturne dediščine – Območna enota Nova Gorica
(Nova Gorica)

Revija Arhitektura (1931–34) in krog njenih sodelavcev

Namen prispevka je predstavitev okoliščin nastanka in delovanja revije Arhitektura, ki jo je izdajal med letoma 1931 in 1934 istoimenski konzorcij v Ljubljani pod vodstvom arhitekta Dragotina Faturja ob sodelovanju arhitektov iz Zagreba, Splita, Sarajeva in Beograda. Posebno pozornost posveča utemeljitvi njene prelomne vloge za razvoj specializirane strokovno znanstvene periodike na prostoru tedanje Kraljevine Jugoslavije in opozarja na njeno mednarodno vpetost, h kateri so težili ožji sodelavci revije, ki so se dobro zavedali pomena umestitve jugoslovanske arhitekture v širši mednarodni prostor.

Ključne reči | revija Arhitektura, Dragotin Fatur, arhitekti, moderna arhitektura, periodika

Maksimilijan Doroslovački

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Grupa Zograf i slikarstvo Uspenjske crkve u Pančevu

U radu se analizira interferentna relacija post-sezanovskog modernizma i vizantijskog duhovnog vitalizma u delu grupe Zograf na primeru zidnog živopisa Crkve Uspenja Presvete Bogorodice u Pančevu. Namera je da se konstitutivno-definišuće-normativni kodeks vizantijske piktoralne retorike, kao systemska paradigma, pojmi kao reafirmišući, a ne kao anahroni, momenat *izvornog iskustva*. Iskušavanje njegove izvornosti postaje utemeljujući amalgam: ikonički realitet supstancijalizuje inskripciju logosnog iskustva teksta. Ukoliko se predložena hipoteza pokaže kao prihvatljiva, zidni živopis pančevačke crkve predstavlja revolucionaran korak u razumevanju mistagoške uloge sakralnog prostora.

Ključne reči | ikonički realitet, hijizam, Vergegenis, Sezan, Zograf

Milan Đurić

Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet (Beograd)

Nebojša Antešević

Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet (Beograd)

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Arhitektonska profesija u Kraljevini SHS/Jugoslaviji: zakonodavni okvir i objektivna praksa

Temom izlaganja na naučnom simpozijumu posvećenom ulozi umetničkih, visokoškolskih i stručnih ustanova i udruženja u Kraljevini SHS/Jugoslaviji problematizuju se i kritički analiziraju aspekti i domeni arhitektonske profesije, koja se u Kraljevini SHS/Jugoslaviji do Drugog svetskog rata razvija nekoherentno, neuspevajući da se u potpunosti profiliše prema konceptima profesionalizacija proizašlih iz širih modernizacijskih tokova. Osnov za savremenu arhitektonsku profesiju predstavljalo je obrazovanje arhitekata, koje od 1919. godine postoji na tri visokoškolske ustanove u Kraljevini – Beogradu, Zagrebu i Ljubljani. Nastavni programi arhitekture na Arhitektonskom odseku Tehničkog fakulteta u Beogradu, Tehničkoj visokoj školi u Zagrebu i Tehničkom fakultetu u Ljubljani imali su tehničku osnovu, čime se težilo austrijskom modelu obrazovanja civilnog tehničara – *Ziviltechniker*, odnosno kvalifikovane osobe koja je pod tim profesionalnim nazivom obavlja stručne poslove u oblastima arhitekture i inženjerstva. Ovakav pristup se potom odrazio i u stručnom osposobljavanju arhitekata radi sticanja ovlašćenja – profesionalnog naziva ili titule, koja je za arhitekate, sve do donošenja *Zakona o ovlašćenim inženjerima* iz 1937. godine, bila pod okriljem titule inženjera (*ovlašćeni inženjer za arhitekturu*).

Osim navedenih tehničkih škola, u Zagrebu se pri Akademiji likovnih umjetnosti 1926. godine osniva Arhitektonski odjel, na čijem čelu je

bio arhitekta Drago Ibler. U tadašnjem miljeu školovanje arhitekata na umetničkoj akademiji nije nailazilo na šire razumevanje, naročito od strane arhitekata iz tradicionalnije provenijencije, pa tako arhitekta Vladimir Šterk smatra da „savremenog arhitektu može da odgoji samo ono tlo na kojem je savremena arhitektura nikla, a to je – tehnika” i da arhitekturi „nema mjesta na Umjetničkoj akademiji” jer „arhitektura nije likovna umejtnost”. Pravilnikom o delokrugu apsolenata umetničke akademije arhitektonske struke, koji je doneo ministar građevina oktobra 1938. godine, onemogućava se osobama koje su stekle obrazovanje iz delokruga arhitekture na umetničkoj akademiji da koriste titulu *arhitekta* i državni grb na ličnom pečatu ovlašćenja.

U cilju konsolidovanja arhitektonske i inženjerske delatnosti, za inženjere i arhitekate izvan državne službe, kraljevska vlada je oktobra 1924. godine, na predlog Ministarstva građevina, donela *Privremenu uredbu o ovlašćenim inženjerima i arhitektima u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, kojom se uvode isti uslovi za obavljanje delatnosti i integrišu stečena prava iz Austro-Ugarske monarhije i Kraljevine Srbije; a na zahtev Udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata, i *Privremenu uredbu o osnivanju Inženjerskih Komora u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, kako bi se prevazišle različite tradicije strukovnog udruživanja u svim delovima Kraljevine. Privremenom uredbom o ovlašćenim inženjerima i arhitektima započet je proces profesionalizacije, posebno značajan za nove generacije arhitekata obrazovanih na tehničkim školama nakon 1919. godine, premda je pojam *arhitekta* između dva svetska rata, kako ističe Branislav Kojić, bio *neodređen, maglovit i promenljiv*, zbog čega su poslove arhitekate često obavljali građevinski inženjeri. U pogledu zaštite arhitektonske profesije, naročito u pogledu obavljanja stručnih poslova, Udruženje jugoslovenskih inženjera i arhitekata nije imalo razvijene odgovarajuće mehanizme. Objektivne prilike na arhitektonskoj sceni, čak i u slučaju češćih projektantskih aktivnosti, nisu išle u prilog arhitektonskoj profesiji, dok je sam arhitekta, kako će to kasnije okarakterisati arhitekta Milorad Macura, ostao „naviknut da

se sa poslodavcem bori i sporazumeva, očekujući da bude izigran ali i želeći da se za to naplati, čineći kompromise i ustupke”.

Savremena regulatorna rešenja obuhvaćena *Zakonom o ovlašćenim inženjerima* iz 1937. godine, kao i setom podzakonskih akata donetih na osnovu njega (pravilnik o poslovanju disciplinskih sudova inženjerskih komora, pravilnik o polaganju stručnog ispita za arhitekta i inženjere, pravilnik o konkursima), dala su adekvatan zakonodavni okvir za zaštitu arhitektonske profesije, ali zbog Drugog svetskog rata primena ovih propisa nije dala očekivane rezultate, tako da proces profesionalizacije u Kraljevini Jugoslaviji ostaje nezavršen.

Ključne reči | arhitektonska profesija, Kraljevina SHS/Jugoslavija, obrazovanje arhitekata, profesionalna titula, pozitivni propisi, profesionalizacija

Jelena Gačić

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Delatnost arhitekta Dušana Babića u Grupi arhitekata modernog pravca

Grupa arhitekata modernog pravca predstavlja prvo udruženje koje su osnovali isključivo arhitekti u cilju približavanja srpske arhitekture evropskim stilskim tokovima. Osnivači su bili Branislav Kojić, Milan Zloković, Dušan Babić i Jan Dubovi koji su u okviru grupe delovali od 1928. do 1934. godine. Tada se posebno istakao Dušan Babić, autor koji u savremenim historiografskim proučavanjima nije adekvatno valorizovan, iako je tokom profesionalne karijere ostvario preko dve stotine realizovanih i nerealizovanih projekata, uglavnom u Beogradu. Rođen je u Banjoj Luci 1894. godine, a školovao se na Akademiji likovnih umetnosti u Beču nakon čega svoj angažman realizuje u Sarajevu i Beogradu, pri Ministarstvu građevina. Prilikom njegovog aktivnog delovanja u grupi, učestvovao je na konkursima koji su prošli zapaženo, među kojima se izdvaja projekat za Terazijsku terasu u Beogradu nagrađen prvim otkupom. Istaknut opus ostvario je projektujući egzemplarne primere stambene arhitekture – naročito se izdvajaju objekti iz 1931. godine, poput stambene zgrade Džoje Levi u Ulici maršala Birjuzova 21, vile Marije Rajh i vile inženjera Protića na Topčiderskom brdu, na kojima su implementirani aktuelni modernistički postulati. Za kratko vreme svog delovanja značajno je doprineo osavremenjivanju srpske međuratne arhitekture, stvarajući stil prepoznatljivog autorskog prosedea usaglašenog sa aktuelnim evropskim dostignućima.

Ključne reči | Dušan Babić, srpska međuratna arhitektura, Grupa arhitekata modernog pravca – GAMP, Beograd, modernizam

Aleksandra Ilijevski

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Arhitekt Ivan Zdravković: naučna i stručna delatnost u periodu između dva svetska rata

Arhitekt Ivan M. Zdravković (1903–1991) bio je jedan od najznačajnijih arhitekata-konzervatora u Jugoslaviji nakon Drugog svetskog rata i utemeljivač savremene službe zaštite spomenika kulture. Pored neposredne zaštite graditeljskog nasleđa, tokom bogatog naučnoistraživačkog rada proučavao je zanemarene teme nacionalne istorije arhitekture, poput srednjovekovnih gradova i vernakularne arhitekture. Međutim, Zdravkovićevi doprinosi brojnim vidovima arhitektonskog stvaralaštva nisu kritički valorizovani u savremenoj arhitektonskoj historiografiji. Naročito je izvan glavnih historiografskih tokova ostala njegova naučna i stručna delatnost u periodu između dva svetska rata.

Ivan Zdravković je diplomirao na Arhitektonskom odseku Tehničkog fakulteta u Beogradu u februaru 1928. godine. Izlagao je na godišnjoj *Izložbi Kluba studenata arhitekture*, i dobio pozitivne ocene kritičara za diplomski rad „Ratni muzej”. Krajem iste godine je otišao na dvogodišnje studije u Francusku. Dva semestra je slušao predavanja profesora Gabrijela Mijea (Gabriel Millet, 1867–1953) na Praktičnoj školi visokih studija (École Pratique des Hautes Études) u Parizu, i već tada se opredelio za izučavanje srednjovekovne baštine. Kod znamenitog vizantologa je takođe pripremao doktorsku tezu o Manastiru Gradac, koju nije dovršio.

Nakon povratka u zemlju, Zdravković je bio profesor u Državnoj srednjoj tehničkoj školi u Beogradu, prosvetnoj instituciji za školovanje arhitektonskog kadra srednjeg obrazovanja. U novoosnovanom Muzeju kneza Pavla u Beogradu se zaposlio u zvanju pomoćnika konzervatora, i bio zadužen za zbirku modernih

slika i skulptura, i zbirku crteža i gravira. Značajnu delatnost je ostvario kao sekretar redakcije i saradnik časopisa „Umetnički pregled“, koji je Muzej kneza Pavla izdavao od 1937. do 1941. godine.

U periodu između dva svetska rata Ivan Zdravković je projektovao više privatnih stambenih objekata u Beogradu, Dubrovniku i drugim mestima. Profesionalnu afirmaciju je stekao kao član uprave Kluba arhitekata Udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata – Sekcija Beograd. Zdravković, pripadnik mlađe generacije u Klubu arhitekata, bio je izuzetno aktivan na polju javnog propagiranja postulata savremene arhitekture i zaštite arhitektonske profesije u Kraljevini Jugoslaviji. Učestvovao je u brojnim stručnim raspravama, javnim diskusijama i držao predavanja o aktuelnim problemima iz oblasti arhitekture i urbanizma.

Kao pobornik modernizma, Zdravković se istakao kao jedan od vodećih moderno orijentisanih arhitektonskih kritičara i hroničara u Kraljevini Jugoslaviji. Objavljivao je studije i članke u brojnim časopisima i listovima, uključujući „Građevinski vjesnik“, „Umetnički pregled“, dnevne novine „Politika“, „Pravda“ i „Vreme“. Značajno polje njegovog delovanja bili su socijalni aspekti savremene arhitekture i urbanizma. Arhitekt Ivan Zdravković je kritičko-teorijske stavove sumirao 1940. godine u delu *Moderna arhitektura i njen socijalni značaj*, zaboravljenom u savremenoj historiografiji. Knjiga je bila pionirski poduhvat, a danas predstavlja važan izvor za istoriografsko sagledavanje arhitektonskih tokova moderne arhitekture.

Ključne reči | Ivan Zdravković, moderna arhitektura, arhitektonska kritika, arhitektonska praksa, Muzej kneza Pavla, Udruženje jugoslovenskih inženjera i arhitekata – UJIA, Klub arhitekata UJIA – Sekcija Beograd

Ljubica Jelisavac

Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti
(Beograd)

Institucionalni aspekti konkursa za Hram Sv. Save (1926) i njihove konsekvence

Rad je pokušaj revalorizacije ranog međuratnog istorijata izgradnje najvećeg hrama na ovim prostorima, Hrama Sv. Save, na Vračaru u Beogradu, 1926–1941, prevashodno sagledanog kroz institucionalne okvire i aspekte. Konkurs za Hram Sv. Save, iz 1926. godine, složenih i dalekosežnih posledica kako u izgledu građevine, tako i u pogledu podsticaja razvoja i izražavanja mišljenja o problemima savremene srpske sakralne arhitekture, moguće je posmatrati dvojako. Kao uži kontekst ispostavlja se „institucija” samog konkursa, a kao širi i dominantan, svakako je okvir i uticaj institucije Srpske pravoslavne crkve, pre, u toku i posle ove ponovljene prilike da se odabere konačni idejni projekat građevine, te dakle, kontekst odnosa autoriteta, s jedne strane, pravoslavne vere i, s druge strane, arhitektonske stručne javnosti, širom Kraljevine SHS.

O arhitektonskom dometu Hrama, čija izgradnja traje od 1935. godine, čak i u delu stručne javnosti, govori se sa zadržkom, prevashodno iz ideoloških razloga, jer je vremenom stvaran identitet ovog zdanja u mnogome zasenio uže arhitektonske motive, ali nije zanemarena, bar u nauci, činjenica da se negativno odrazila upravo njegova međuratna istorija na potonju nacionalnu arhitekturu. Vračarski hram, paradigma sukoba interesa određenih društvenih sfera, istovremeno je i simbol različitosti percepcija *tradicionalista* i *modernista*, u dužem vremenskom periodu.

Same okolnosti i rezultati drugog konkursa za Hram, iz 1926. godine, u više navrata su bili analizirani, ali aktuelnost ove teme ne slabi, pogotovo u kontekstu novije arhitektonske prakse, i relacija

naručilac - projektant - realizator projekta. Stoga se vredi podsetiti toka konkursa, nekadašnjih tumačenja prijavljenih radova i samog ishoda, reaktuelizovati dejstvenost polemike, i eventualno dati doprinos analizi ovog događaja. Aktuelno razmatranje problematizovalo bi: odnos jugoslovenskih i srpskih nacionalnih predilekcija i narativa, sinkretizam u projektnim obrascima, urbanistički aspekt objekta, i, posebno, hibridnost usvojenog rešenja, budući da je odlučeno da se hram gradi prema simbiozi projekata drugonagrađenog rada autora arh. Bogdana Nestorovića i prvootkupljenog rada arh. Aleksandra Deroka.

Osvrt na poziciju Srpske pravoslavne crkve u tom značajnom konkursu predstavljao bi razradu delikatne tema odnosa ove institucije prema kanonima, uzorima iz prošlosti, u ovom slučaju, i kultu Sv. Sofije, uz to i pitanja evidentne neiskristalisanosti tradicionalnih kriterijuma. Samu arhitekturu konkursnih nacрта za Hram Sv. Save moguće je posmatrati, uglavnom, u kontekstu srpsko-vizantijskog ideala novije sakralne arhitekture, kao i ekspresionizma, odnosno „romantičarskog ekspresionizma”. Navedeni aspekti, bez kojih je nemoguće sagledavati beogradski Hram Sv. Save u istoriji umetnosti, tumačeni u interakciji i sa znatnom vremenskom distancom, mogli bi da oblikuju stavove, eventualno referentne i izvan užeg istoriografskog polja.

Ključne reči | Hram Sv. Save, Srpska pravoslavna crkva, sakralna arhitektura, konkurs

Katarina Jović

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Prilozi Bogomira Aćimovića Dalme u „Nedeljnim ilustracijama” o jugoslovenskim slikarima u Parizu

Rad će istražiti doprinos Bogomira Aćimovića Dalme (1899–1963) poznavanju izložbi jugoslovenskih slikara u Parizu, početkom 30-ih godina 20. vijeka. Po zvanju slikar, vajar i književnik, porijeklom iz Pljevalja, kao učenik Kloda Monea i laureat Francuske akademije, Bogomir Aćimović Dalma stekao je priznanje u međunarodnim intelektualnim krugovima. Dalmin doprinos umjetničkom stvaralaštvu i umjetničkim prilikama svog vremena ogleda se i u angažmanu na polju likovne kritike. Shodno tome, uporedo sa istraživanjem umjetničkog opusa, razumijevanje lika Bogomira Aćimovića Dalme zahtjeva i pristup autoru kao publicisti koji je pisao o umjetnosti.

U komparaciji sa odabranim tekstovima posvećenim analizi umjetničkog nasljeđa na teritoriji Francuske, iz kojih se može razumjeti pozicija umjetničke kritike, rad će ispitati Dalmine interpretacije jugoslovenskih izložbi u Parizu koje je, objavivši ih u Nedeljnim ilustracijama (1931. i 1932. godine), posvetio jugoslovenskoj publici. Kao prilog tome, rad će ispitati i prezentaciju umjetnikovog lika i djela, ali i cjelokupni autorski opus u „Nedeljnim ilustracijama”, te potencijale Dalminih zapisa da približe jugoslovenskoj publici onovremene umjetničke prilike u Francuskoj.

Pljevaljski gimnazijalac, koji je obrazovan u Marseju, Monpeljeu i Parizu, gdje je pohađao École Nationale Supérieure des Beaux-Arts, kako likovnim tako i književnim opusom, svjedočio je ne samo o umjetničkim prilikama svog vremena, već i o odnosima dvije zemlje iz perspektive stvaraoca koji se smatrao kako jugoslovenskim, tako i francuskim umjetnikom. Premda različiti i likom i djelom,

Jugoslovenski umjetnici u Parizu prema autoru čine jedinstvenu grupu. Ipak, njenim članovima Dalma će ponaosob posvetiti pažnju u svojim člancima. Među jugoslovenskim umjetnicima o kojima piše, nalaze se P. Jovanović, M. Konjović, M. Čelebonović, M. Milunović, V. Velimirović i mnogi drugi.

Iako skromni obimom, pomenuti članci obiluju impresijama o jugoslovenskom slikarstvu koje su upućene široj čitalačkoj publici. Shodno tome, doprinose razumijevanju percepcije jugoslovenskog slikarstva iz početka 30-ih godina 20. vijeka na više načina: 1. tumače djela jugoslovenskih slikara; 2. otkrivaju o recepciji jugoslovenskog slikarstva u Parizu; 3. svjedoče o doprinosu periodike jugoslovenskoj umjetničkoj sceni i prostoru likovne kritike u časopisima kao što su „Nedeljne ilustracije”. Najzad, analiza pisane ostavštine Bogomira Aćimovića Dalme značajna je i za razumijevanje pozicije umjetnika koji iz francuskih intelektualnih krugova govori o svojoj domovini u međuratnom periodu, njenom umjetničkom životu i odnosima dvije zemlje. Naposljetku, cilj rada je i da doprinese poznavanju umjetnikovog lika i djela, zapostavljenog u istoriji umjetnosti i gotovo zaboravljenog za širu javnost.

Ključne reči | Bogomir Aćimović Dalma, Nedeljne ilustracije, jugoslovenski slikari, Pariz

Aleksandar Kadijević

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Bogdan Nestorović: arhitekta Narodne banke Jugoslavije

Radeći kao šef Tehničke službe Narodne banke Jugoslavije, znameniti srpski arhitekta Bogdan Nestorović (1901–1975) je tokom međuratnog perioda izgradio njene filijale u Bitolju (1930–1932), Skoplju (1932–1933), Dubrovniku (1935–1936), Mostaru (1936–1937), Šapcu (1937–1938), Kragujevcu (1938–1939), Karlovcu (1938–1940) i Užicu (1939–1941), kao i posleratne u Pljevljima i Zaječaru (1956–1958). Prilagođavajući se lokalnim uslovima i poslovnim interesima te privilegovane državne finansijske institucije, izvodio ih je u različitim stilovima. Po naglašenoj monumentalnosti i urbanističkom značaju, ističu se skopska, kragujevačka i karlovačka filijala, dok se bitoljska, dubrovačka i mostarska izdvajaju po kontekstualnim karakteristikama. Povremeno komentarisane u postjugoslovenskoj arhitektonskoj historiografiji, zaslužuju objedinjen kritički osvrt.

Ključne reči | Bogdan Nestorović, arhitektura, Narodna banka, Jugoslavija, filijale

Gordana Krstić-Faj

nezavisni istraživač (Beograd / Pariz)

Udruženje jugoslovenskih umetnika, slikara i vajara u Francuskoj

Udruženje jugoslovenskih umetnika, slikara i vajara u Francuskoj (Association des artistes peintres et sculpteurs yougoslaves en France) registrovano je 17. januara 1939. godine u pariskoj prefekturi, tokom priprema velike izložbe koja je ubrzo usledila. Za predsednika Udruženja izabran je Nikola Jeremić, grafičar i slikar iz Beograda, koji je asocijaciji ustupio i svoju parisku adresu.

Registrowanje Udruženja je verovatno obavljeno po savetu francuskih partnera-koorganizatora izložbe, kako bi jugoslovenski umetnici u Francuskoj lakše ostvarivali svoja profesionalna prava. Prilikom registracije priloženi su Statut, sastav uprave kao i spisak članova. Ubrzo nakon registracije, Udruženje je od 13. do 24. marta održalo izložbu u pariskoj galeriji Bernajm Žen (Bernheim Jeune).

Sudeći po katalogu izložbe Udruženje je u vreme osnivanja okupilo trideset stvaralaca različitih orijentacija: Nikolu Jeremića, Marka Čelebonovića, Peđu Milosavljevića, Petra Lubardu, Milenu Pavlović-Barili, Ljubicu Cucu Sokić, Vuku Velimirović, Bogdana Šuputa, Vasu Pomorišca, Stevana Bodnarova, Milivoja Uzelca, Perišu Milića, Bogomira Dalmu, Rajku Merćep, Danicu Antić, Nikolu Markovića, Voju Dimitrijevića, Boška Gagića, Jovana Krunića, Mirka Kujačića, Jelisavetu Nikolić, Velizara Nikolića, Sabahadina Hodžića, Zlatu Sabjonćelo, Envera Krupića, Josifa Majznera, Otona Postružnika, Otona Glihu, Riharda Debenjaka i Ivana Rajna.

Registrowanje Udruženja i predstavljanje na izložbi imali su izuzetno važan i dalekosežan ishod. Naime, uz podršku francuskih koorganizatora, francuska država je 1939. godine sa ove izložbe otkupila po sliku rađenu uljem na platnu od Nikole Jeremića, Petra

Lubarde, Peđe Milosavljevića, Milivoja Uzelca i Marka Čelebonovića, bistu od Rajke Merćep i dva gipsana medaljona od Periše Milića. Radovi su otkupljeni kako bi se u pariskom Muzeju Že de pom – muzeju savremenih stranih škola, formiralo jezgro kolekcije savremene jugoslovenske umetnosti. Ovi radovi danas su u zbirci Nacionalnog muzeja moderne umetnosti u Parizu, kome su dodeljeni prilikom njegovog osnivanja.

Jugoslovenski umetnici su u Parizu priređivali kolektivne izložbe počev od 1919. godine, odnosno i pre osnivanja svog Udruženja. Prethodno su izbegli srpski umetnici tokom Prvog svetskog rata u Francuskoj priredili nekoliko kolektivnih izložbi i stekli korisna iskustva i kontakte.

Drugi svetski rat se odrazio se i na Udruženje, veći broj članova je napustio Francusku a pojedinci su, na žalost, stradali tokom rata ili nedugo po njegovom završetku.

Ključne reči | Udruženje jugoslovenskih umetnika, slikara i vajara u Francuskoj, slikari, vajari, izložbe, jugoslovensko-francuske veze, Pariz

Vesna Kruljac

Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti
(Beograd)

Zenitistička arhitektura u kontekstu jugoslovenske međuratne umetničke scene

Zenitizam je prvi izvorno jugoslovenski avangardni pokret artikulisan 1921–1926. u Zagrebu i Beogradu. Njegov *Spiritus movens* bio je Ljubomir Micić, književnik, organizator i kolekcionar, promotivni kritičar i teoretičar, urednik zenitističkih izdanja. Kao uporišna tačka delovanja pokreta i međunarodna platforma razmene ideja između progresivnih stvaralaca različitih specijalnosti, časopis „Zenit” imao je ključnu ulogu u profilisanju ideologije i prakse zenitizma. Zasnovana na sintezi različitih umetničkih disciplina, stilova i žanrova, kao i novih medija, umetnička produkcija zenitizma bila je sinkretičkog, intermedijalnog i eksperimentalnog karaktera. Mada je u zenitistički krug ušao kao gimnazijalac i član eksperimentalne teatarske grupe Traveleri 1922, Josip Sajscl (Josip Seissel, 1904–1987) – u kontekstu zenitizma poznat kao Jo Klek – profilisao se kao jedan od vodećih eksponenata pokreta. Stvaralaštvo ovog zagrebačkog studenta arhitekture suštinski je obeležilo zrelu, beogradsku fazu zenitizma (1923–1925). Osim u jugoslovenskoj umetnosti prvih, konstruktivistički koncipiranih apstraktnih slika (*PaFaMa* 1922) i kolažno-montažnih radova, grafički inventivno osmišljenih plakata i dizajna zenitističkih izdanja, te skica za kostime i scenografiju zenitističkog pozorišta, Klek je bio autor nekoliko vizionarskih nacrtu zenitističke arhitekture nastalih na početku njegovih studija na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. Tome su prethodili eksperimenti sa „papirnom arhitekturom” (makete) i nekoliko crteža, akvarela, tempera i kolaža (*Balkanac mirno* 1922, *Kokot na krovu*, *Kino i Reklame* 1923, *Vinotočje/Krčma* 1924) sa motivima imaginarne arhitekture i urbanih ambijenata, koncipiranih na principima novih

medija i sredstava masovne komunikacije (film, radio, plakat, reklama). Težište eksplikacije biće usmereno na analizu njegovih utopijskih projekata *Zeniteum I* i *Zeniteum II* (1924), kao i *Vila Zenit* (1924/25) u kontekstu jugoslovenske međuratne umetničke scene, uz referentna ukazivanja na idejne i formalne analogije u tada aktuelnim, inovativnim arhitektonskim programima u Evropi (ekspresionizam, futurizam, De Stijl, ruski konstruktivizam i Bauhaus). Iako nerealizovani, Klekovi arhitektonski projekti predstavljali su ne samo formalno-jezičku inovaciju izvan konteksta etabliranih tokova lokalnog graditeljstva treće decenije, već i svojevrsnu idejno-ideološku paradigmu koja je položila temelje jednom bitno drugačijem shvatanju društvene funkcije arhitekture. U tom smislu, posebna pažnja biće posvećena recepciji i interpretacijama Klekovih projekata u novijoj arhitektonskoj literaturi, naročito vertikalnim analogijama (Justinijanove građevine centralnog tipa, islamska arhitektura, Meštrovićev *Vidovdanski hram*, renesansni portici, *Vavilonska kula*) i perifernim refleksijama zenitističke arhitekture na graditeljske koncepte u Srbiji tokom 20. veka.

Ključne reči | zenitizam, arhitektura, Jo Klek, Jugoslavija, 20. vek

Od klasične ka modernoj arhitekturi: transfer graditeljskih tehnika, materijala i konstruktivnih tehnika u Užicu i jugozapadnoj Srbiji (1918–1941)

Užice između Prvog i Drugog svetskog rata je doživelo tranziciju od klasične ka modernoj arhitekturi. Dok je državna građevinska politika na prostoru zapadne Srbije podržavala arhitektonska rešenja u duhu klasične arhitekture, deo privatnih investitora je prihvatio arhitekturu moderne. Nova, moderna arhitektura je zahtevala nove materijale, nove graditeljske tehnike i nova konstruktivna rešenja koja nisu bila poznata svima. Prvi koraci u novoj arhitekturi su načinjeni uz primenu klasičnih graditeljskih rešenja ali u modernom izrazu. To je dalo rezultat poput preporuka klasičnih arhitekata: masivne forme, vertikalne podele fasade, tradicionalne fenestracije, tradicionalnog rasporeda otvora na fasadi, završetaka fasadnih ravni sa istaknutim vencem, naglašavanja ulazne partije, obrade oko fasadnih prozorskih otvora i vrata, rasporeda teških i lakih materijala na fasadi, i tako dalje, a sve prema poznatim rešenjima klasične arhitekture. Dolazak novih materijala (cement) i osvajanje novih konstruktivnih tehnika (armirani beton) su značajno promenili arhitektonsku formu: volumen je rasčlanjen (nije više monovolumen), oslobađa se prizemlje (AB stubovi), povećavaju se površine/rasponi otvora (AB nadprozornik), povećavaju se rasponi između zidova (AB međuspratne konstrukcije), menja se karakter krova (umesto kosog krova - ravan krov), menja se struktura zida (umesto opeke koriste se blokovi), menja se konstruktivna uloga zida, umesto masivne konstrukcije zasnovane na zidovima od opeke uvodi se skelet od armiranog betona, menja se masa i volumen fasadnih zidova

(smanjuje se debljina zidova jer konstruktivnu ulogu preuzima AB skelet), menja se izgled prozora, povećava se učešće staklenih površina prozora (povećana proizvodnja stakla), uvode se nova konstruktivna rešenja prozora i prozorskog okova (smanjuje se masa drvenih elemenata prozora i vrata), i tako dalje. Nove graditeljske tehnike, materijali i konstruktivna rešenja su omogućila uvođenje novog arhitektonskog rečnika. Graditelji, koji su mahom ostali nepoznati, (jer su vernakularnog porekla) koristeći načine organizacije graditeljskih grupa, i znanje stečeno u tradicionalnim tehnikama građenja, su uspeali da osvoje nove tehnike izgradnje karakteristične novoj modernoj arhitekturi. Rad pored teksta, donosi fotografije i crteže.

Ključne reči | arhitektura Užica između dva svetska rata, od klasične ka modernoj arhitekturi, graditeljske tehnike između dva rata, konstruktivna rešenja između dva svetska rata, rana moderna u zapadnoj Srbiji

Društvo za promicanje umjetničkog obrta Djelo i njegova uloga u promoviranju primijenjene umjetnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji

Pod utjecajem pariške *Exposition internationale des Arts décoratifs et industriels modernes* (1925.) u drugoj polovici 1920-ih u Kraljevini SHS aktualiziralo se pitanje položaja, uloge i mogućnosti razvoja umjetničkog obrta te poticanja domaće proizvodnje. Ključnu ulogu u populariziranju umjetničkog obrta imalo je Društvo za promicanje umjetničkog obrta Djelo koje je 1926. u Zagrebu osnovao organizator nacionalnog nastupa na pariškoj izložbi Tomislav Krizman sa suradnicima (umjetnicima, arhitektima, obrtnicima i industrijalcima). Njihov cilj bio je „da stvore putove i utru stazu jednoj novoj dekorativnoj umjetnosti”, potaknu proizvodnju funkcionalnih, kvalitetnih i vrhunski oblikovanih predmeta umjetničkog obrta koji će „odgovarati modernom ukusu i životu” te biti dostupni različitim društvenim slojevima. Zadaće i djelokrug udruženja bili su utemeljeni na dobrom poznavanju inozemnih uzora i idealima Wiener Werkstättea koji su bili prilagođeni uvjetima i mogućnostima lokalne sredine. U oblikovanju uporabnih predmeta okretali su se poticajima iz narodne umjetnosti reinterpretiranim na suvremeni način, razvili su široku platformu djelovanja koja je sezala od izrade različitih predmeta umjetničkog obrta do opremanja interijera te surađivali s predstavnicima industrije, ali u konačnici za svoj projekt nisu uspjeli zainteresirati državne strukture.

U izlaganju će biti riječi o djelovanju udruženja i istoimene zadruge zadužene za praktičnu stranu poslovanja, modalitetima promoviranja umjetničkog obrta (od izložbi do polemičkih

tekstova), kritičkoj recepciji izložbi i radova članova udruženja, doprinosima pojedinih autora te ulozi koju je Djelo imalo u kontekstu umjetničke scene u Kraljevini SHS/Jugoslaviji na razmeđu 1920-ih i 1930-ih.

Ključne reči | Društvo za promicanje umjetničkog obrta Djelo, Tomislav Krizman, umjetnički obrt, primijenjena umjetnost, izložbe, kritika

Ivan R. Marković

nezavisni istraživač (Beograd)

Savremena arhitektonska kritika u časopisu „Umetnički pregled” (1937–1941)

Kritička valorizacija savremene arhitekture u Srbiji tokom perioda između dva svetska rata bila je predmet interesovanja nekih od najeminentnijih srpskih arhitekata svoje epohe, poput Nikole i Bogdana Nestorovića, Aleksandra Deroka, Branislava Kojića, Milana Zlokovića, Branislava Marinkovića, Dragomira Tadića, Ivana Zdravkovića i dr., koji su u periodu između 1937. do 1941. godine kritičke osvrte objavljivali u stručnom časopisu „Umetnički pregled”. Tematske analize su prevashodno bile zastupljene u sferi primenjenih i likovnih umetnosti, na stil i dizajn predmeta pokretnog mobilijara ili pojedinačna graditeljska ostvarenja minulih epoha. Osim ovoga, naročito su interesantni referentni tekstovi o aktuelnim izložbama u Kraljevini Jugoslaviji i u Evropi, a koje su inače u naučnom i tehničko-organizacionom smislu, predstavljale jednu od glavnih tema interesovanja članova uredništva časopisa. U tom pravcu, domaći arhitekti su, baveći se teorijskom identifikacijom stilova, pokreta ili duha građenja, nedvosmisleno uticali na evoluciju savremene historiografske prakse otkrivanjem novih kriterijuma u formiranju metodološkog mehanizma valorizacije, a time i na razvoj savremene kritičke misli.

Takav istorijski zadatak je, sa jedne strane, tokom međuratne epohe u izvesnoj meri bio relativno nezahvalan imajući u vidu da su autori predmeta proučavanja, graditeljskih opusa ili pojedinačnih građevina, odnosno njihovi projektanti, najčešće još uvek bili aktivni u struci. Zbog toga je sa trenutne vremenske distance neophodno konstatovati personalne veze na međusobnim relacijama kritičara i aktivnog projektanta, kako bi se jasnije utvrdila objektivnost njihovog kritičkog izraza. U istom kontekstu, benignija interesovanja

većine članaka su, sa druge strane, bila usmerena u pravcu proučavanja tema sa neutralnog terena izvan granica Kraljevine Jugoslavije. To je omogućavalo verovatno nepristrasnije stavove i objektivnije zaključke autora, proučavalaca antičke rimske, renesansne i barokne arhitekture velikih evropskih gradova.

Konačno, vođeni zajedničkom misijom otkrivanja, beleženja i afirmisanja, produbljivanjem problematike svakog istraživanja, pronalaženjem uzroka i predlaganjem obrazloženja, autori arhitektonske kritike u časopisu „Umetnički pregled“ nepodvojeno su ostali odani zajedničkom zadatku građenja i negovanja kulture prevođenja dešavanja, pojava i fenomena u arhitekturi na jezik šire kulturne javnosti u međuratnoj Srbiji.

Ključne reči | Umetnički pregled, arhitektura, kritika, Milan Kašanin

Vjera Medić

Etnografski muzej u Beogradu (Beograd)

Prikaz dela jugoslovenske umetnosti iz Likovne zbirke Etnografskog muzeja u Beogradu

Prikaz dela jugoslovenske umetnosti iz Likovne zbirke Etnografskog muzeja, zbirke specifičnog sadržaja i istorijata formiranja. Sadrži oko 5000 muzejskih predmeta sistematizovanih u više kolekcija prema vremenu nastanka, umetničkoj vrsti dela i funkciji. Najstarije su kolekcije akvarela Nikole Arsenovića sa prikazom narodne nošnje i kolekcija građanskih portreta 19. veka, prenesene odvajanjem od Narodnog muzeja. Kolekcija dela samoukih narodnih umetnika jedna je od najnovijih kolekcija. Veliki broj crteža, akvarela i slika namenski izrađenih za potrebe muzejske dokumentacije, publikovanja ili izlaganja takođe je uvršteno u fond ove zbirke. Specifičnost zbirke je da sadrži likovna dela koja imaju prvenstveno ilustrativni karakter i predstavljaju vizuelne izvore za proučavanje tradicionalne kulture Srba i drugih naroda u periodu od druge polovine 19. do sredine 20. veka. To su dela kulturno-istorijskih, i ne nužno, umetničkih vrednosti. U periodima obnavljanja redovne delatnosti nakon ratnih stradanja, kakav je bio između Prvog i Drugog svetskog rata, zbirka je popunjavana priložima državnih institucija i individualnim poklonima.

Nabavkom dela direktno od autora ili njihovih naslednika, kada se beleže autentični podaci o vremenu i okolnostima nastanka, potvrđuju se ili osvetljavaju nova saznanja o razvoju ili određenim fazama u stvaralaštvu umetnika. To se naročito odnosi na dela autora u oblasti primenjene umetnosti, koja je na našim prostorima zabeležena u širokom vremenskom okviru: od poslednje decenije 19. veka do perioda druge polovine 20. veka. Temeljeno na romantičarskom interesovanju za narodnu prošlost i neposrednu inspiraciju u slovenskoj i južnoslovenskoj narodnoj umetnosti,

oblikovan je novi nacionalni stil, u radovima domaćih autora i umetnika pristiglih u Srbiju sa različitih strana. Primer za to je delo Dragutina Inkiostri Medenjaka (1866–1942) pionira jugoslovenskog dizajna. Pored mape originalnih terenskih crteža i slika u zbirka Etnografskog muzeja sačuvana je i kolekcija etnografskih predmeta koju je prikupio na terenu dalmatinskog zaleđa, kao teoretsku i praktičnu osnovu „narodne umetnosti”. U delima slikara Dalmatinaca druge generacije: Živka Stojsavljevića, Nikole Beševića i Paška Vučetića, koje je sa Inkiostrijem vezivalo zajedničko poreklo i mesto školovanja, samo pojedine teme preopoznaju se kao tragovi ovog stila u njihovim delima različitih umetničkih poetika.

Takođe, u zbirci se nalaze dela čeških slikara, aktivnih u Srbiji: Vladislav Titelbah (1847–1925), kao i Franta Mali (František Maly, 1900–1980).

Niz domaćih autora, kao npr.: Živorad Nastasijević, Bogosav Vojnović Pelikan, Luka Stanković, Đoko Mazalić, Heda Kras, Ljubica Sokić, Adelina Vljanić, Boža Prodanović, Mihailo Petrov itd. zastupljeni su kao autori dela u Likovnoj zbirci Etnografskog muzeja.

I niz portreta koje su umetnici radili prema privatnim narudžbama, zadovoljavajući zahtev naručioca, predstavnika građanskog društva dragoceni su izvor proučavanju nacionalne istorije 20. veka. Privatnim donacijama u Etnografskom muzeju je takođe, nabavljeno i više umetnički vrednih dela sa oskudnim ili neproverenim podacima o poreklu i autoru, kojima tek predstoji stručna obrada, atribucija i naučna valorizacija.

Ključne reči | muzeji, Etnografski muzej u Beogradu, muzejske zbirke, Likovna zbirka, slikari, primenjena umetnost

Sofija Merenik

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Formiranje i rana ekspresionistička faza časopisa „Zenit”

Cilj izlaganja bio bi da se istakne i naglasi važnost ekspresionizma na samom početku formiranja prvog avangardnog časopisa „Zenit” u Kraljevini SHS i da se istaknu njegove osnovne ideje, kao i umetnici koji su bili glavni saradnici i predstavnici ovog pokreta tokom 1921. godine.

Orijentisanost ka ekspresionizmu jasno se ispoljava kroz ranu fazu zenitističkog pokreta, i posebno je vidljiv u prvim brojevima „Zenita” tokom 1921. godine. Osim idejnih koncepcija, odlike ekspresionizma izražene su u tipografiji časopisa i reprodukovanim delima. „Zenit” u početku reprodukuje dela više ili manje afirmisanih ekspresionističkih umetnika, Vilka Gecana, Egona Šilea i Rolfa Henkla. Izuzetno važan za razumevanje početne, ekspresionističke orijentacije časopisa „Zenit” jeste i tekst Ljubomira Micića o promenjenoj prirodi umetnosti i o novom slikarstvu. Micićev tekst „Savremeno novo i slućeno slikarstvo”, objavljen je u desetom broju „Zenita”. Pored niza kritika koje upućuje domaćim umetnicima, među kojima su Šumanović, Milićić i Dobrović, Micić hvali i izdvaja slikarstvo Jovana Bijelića, koga smatra „jedinim pravim ekspresionistom u nas, koji je osetio boju kao muziku i daje je u svojim slikama kao simfoniju”. Bijelićeva slika „Borba dana i noć”, reprodukovana je 1921. godine u desetom broju „Zenita”, koju je Micić smatrao najboljom ekspresionistićkom slikom nekog našeg umetnika. Takođe, važna lićnost u ovoj ranoj, ekspresionistićkoj fazi „Zenita” jeste i vrlo mlad grafićar Mihailo Petrov, o kome „Zenit” piše veoma afirmativno, „kao našoj novoj vrednosti”. Petrov je obeležio prvu fazu zenitizma (1921), nadahnutu ekspresionizmom, ali i sa vidljivim uticajima kubizma i

dadaizma. Radio je specijalne priloge za „Zenit” u duhu apstraktnog ekspresionizma, sa primesama kubizma i uz korišćenje reči i slova.

Cilj izlaganja bio bi da se istakne i naglasi važnost ekspresionizma na samom početku formiranja prvog avangardnog časopisa „Zenit” u Kraljevini SHS i da se istaknu njegove osnovne ideje, kao i umetnici koji su bili glavni saradnici i predstavnici ovog pokreta tokom 1921. godine.

Ključne reči | časopis Zenit, ekspresionizam, Ljubomir Micić, Mihailo Petrov, Jovan Bijelić, rani formativni period, tipografija

Dijana Metlić

Univerzitet u Novom Sadu – Akademija umetnosti (Novi Sad)

Revija „Kinofon” i njen značaj za razvoj filmske kulture u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

U dosadašnjoj nacionalnoj historiografiji sedme umetnosti postoji skroman broj tekstova posvećenih filmskoj periodici na teritoriji Kraljevine SHS. Različiti su razlozi za ovakvu situaciju. Nepostojanje kontinuiranog razvoja filmske kritike u gradskim centrima Kraljevine uticali su na kasnu pojavu prvih ozbiljnih pisanja o filmu u dnevnim novinama ili specijalizovanim kinematografskim revijama. Filmski časopisi izlazili su u malim tiražima koji su danas dostupni u retkim bibliotekama i arhivama. Drugi razlog nalazi se u činjenici da su pioniri filmskog pisanja u Kraljevini SHS bili predstavnici avangardi – Boško Tokin, Branko Ve Poljanski, Ljubomir Micić, Dragan Aleksić, Marijan Mikac – koji su neretko nailazili na otpore i nerazumevanje sredine, tako da su se tek sedamdesetih godina pojavila analitička istraživanja njihovih opusa.

Revija za filmsku kulturu, „Kinofon”, književnika, kritičara, slikara, glumca i esejiste Branka Ve Poljanskog, jeste prvi nezavisni filmski časopis u Kraljevini SHS. Izlazio je u Zagrebu od 15. decembra 1921. do 15. juna 1922. godine i imao je dvanaest brojeva (nasleđuje ga Novi Kinofon Fedora Gordija, sa još tri broja iz 1922). S velikim entuzijazmom Poljanski je pisao o filmovima na zagrebačkom repertoaru kritikujući izbor filmova u distribuciji kako bi promovisao ideju o filmu kao umetnosti, a ne kao zabavi za milione. Analizirajući specifičnosti filmskog medija, on je kontinuirano isticao potencijale sedme umetnosti, nazivajući film savremenom dramskom formom. U „Kinofonu” štampa film-romane i „fantastične film-priče” ukazujući na neophodnost stvaranja multižanrovskih literarnih formi pod uticajem filmskog simultanzma, dinamizma i asocijativnosti.

Nadovezujući se na kritike pisane za „Zenit” (od februara do decembra 1921), on u „Kinofonu” raspravlja o umetničkoj prirodi kinematografa, o odnosu filma i muzike, vezama između pozorišta i filma ili filma i nauke. Poljanski govori o uzrocima pomanjkanja filmske produkcije u Kraljevini SHS i konstatuje nezavidan kvalitet projekcija u zagrebačkim bioskopima. Uz stalnu rubriku o filmskoj kulturi, brojne najave premijera, fotografije holivudskih zvezda, članke o Čaplinu, Konradu Fajtu, Lil Dagover, Meri Pikford, u Kinofonu su se podjednako mogli naći problemski tekstovi, kao i prikazi aktuelnih dešavanja u svetu evropske i američke kinematografije. Naklonost Poljanskog prema filmu rodila se u ranoj mladosti zahvaljujući putujućim bioskopima, ojačala u zagrebačkoj sredini gde su već od 1913. godine štampani filmski žurnali („Kino”, „Kinematografski glasnik”, „Kino smotra”, „Mosinger film”), a razvila se u dijalogu s prvim jugoslovenskim teoretičarem filma, Boškom Tokinom, kolegama zenitistima Golom i Micićem, kao i čitanjem tekstova Marinetija, Epstena, Kanude, itd. Putovanja ka Trstu, Pragu, Budimpešti i Beču (do decembra 1921), kao i praćenje svetske filmske periodike, motivisale su Poljanskog da pokrene sopstveni filmski časopis.

Bez obzira na postojanje srodnih revija u Češkoj, Italiji, Austriji, Nemačkoj, Francuskoj, Americi i Rusiji, nije zanemarljivo da „Kinofon” izlazi pre moskovskog konstruktivističkog Kino-fota Alekseja Gana (1922–1923), austrijskog Der Filmbote (1922–1926) i znatno ranije od uticajne pariske filmske revije „L'Art cinématographique” Feliksa Alkana (1926–1931). Cilj ovog istraživanja jeste da ukaže na važnost projekta Branka Ve Poljanskog za rađanje ideje o filmu kao umetničkoj formi, skrene pažnju na ulogu Kinofona u razvoju filmske kulture Kraljevine SHS, kao i da ga pozicionira na mapi sličnih nezavisnih evropskih časopisa štampanih između dva svetska rata.

Ključne reči | film, revija Kinofon, Branko Ve Poljanski, filmska kultura, filmska kritika, periodika

Jelena Mežinski Milovanović

Srpska akademije nauka i umetnosti, Galerija SANU (Beograd)

Ruski emigranti ikonopisci i živopisci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji članovi formalnih i neformalnih umetničkih udruženja u sferi crkvene umetnosti: od Društva preporoda umetničke Rusije do društva Ikona

Delatnost ruskih emigranata na polju ikonopisa i crkvenog živopisa bila je jedna od značajnijih oblasti kojoj su ovi likovni umetnici u Kraljevini SHS/Jugoslaviji dali svoj doprinos. Iako u srpskoj sredini, zapravo, nije bilo njihovih formalnih udruženja u ovoj sferi likovnog delovanja, oni su kroz oplenačku grupu slikara (Ivan Dikij, Boris Obrazkov, Nikolaj Mejendorf, Vladimir Predojevič i dr.), rakovičku Ikonopisnu školu – na čelu sa Pimenom Sofronovim, krug oko Andreja Bicenka itd. u naš kulturni prostor uvodili značajne pojave razvoja ruskog ikonopisa, i tokove ruske likovne umetnosti u širem smislu, s kraja 19. i početka 20. veka.

Aktivnosti ruskih emigranata, koji su delovali u oblasti crkvene umetnosti, ikonopisa, živopisa, uređenja enterijera hramova, pa i graditeljstva, za Srpsku pravoslavnu crkvu (Sergej Smirnov, Nikolaj Krasnov, na primer), proistekle su iz njihovih iskustava stečenih u Rusiji pre Oktobarske revolucije i građanskog rata, u velikoj meri iz atmosfere i okruženja u kome je osnovano Društvo preporoda umetničke Rusije (Общество возрождения художественной Руси) 1915. godine.

Delujući na polju ikonopisa i crkvenog živopisa u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, pojedini autori, kao Pimen Sofronov i Ivan Meljnikov, bili su članovi pariskog udruženja Ikona, saradivali su sa Institutom Kondakova i tako se uključivali u širu zajednicu ruskih

likovnih umetnika emigranata u Evropi, pa su bili i u prilici da tekovine iz drugih sredina primene na našoj likovnoj sceni.

S druge strane, ruski emigranti na Zapadu, koji su se bavili ikonopisom, prenoseći tradiciju delovanja Društva preporoda umetničke Rusije, javljaju se i kao autori ikona u našoj sredini (Sergej Putjatin na primer).

Neki od autora sagledani iz ugla njihovog angažmana na polju istraživanja starina, očuvanja crkvenih spomenika kulture i umetničkog nasleđa, a izuzetno i kao ikonopisci, Leonid Brailovski na primer (kod nas inače poznat kao scenograf), slično Pimenu Sofronovu, ovu oblast svog umetničkog delovanja prenose i u Vatikan i tako šire uticaj ruskog ikonopisa i živopisa, smeštajući spomenike Srpske pravoslavne crkve na zajedničku evropsku mapu toponima vezanih za prisustvo ruskih ikonopisaca i živopisaca u 20. veku – od Rusije do SAD.

Za razliku od likovnih umetnika ruskih emigranata u Zapadnoj Evropi, koji su u sferi crkvene umetnosti tamo mogli delovati samo za potrebe svog zatvorenog emigrantskog kruga, u srpskoj sredini njihov dopirinos je bogatiji i značajan je za široku javnost njihove nove domovine, odnosno direktno je uticao na razvoj srpskog ikonopisa i crkvene umetnosti u 20. veku.

Ključne reči | ruski emigranti, crkvena umetnost, ikonopis, živopis, Društvo preporoda umetničke Rusije, društvo Ikona

Dijana Milašinović Marić

Univerzitet u Prištini – Fakultet tehničkih nauka (Kosovska Mitrovica)

Arhitekta Jan Dubovi, u vremenu delatnosti Grupe arhitekata modernog pravca

Češki arhitekta Jan Dubovi (1892–1969) je, u periodu pojave moderne arhitekture u Srbiji u vremenu između dva svetska rata, svojim zalaganjem, delom, ukupnom aktivnošću, uticao na dinamiku i intenzitet prodora ideja Moderne na srpsko kulturno tlo. Bio je inicijator i, uz arhitekta Milana Zlokovića, Branislava Kojića i Dušana Babića, jedan od osnivača znamenite beogradske Grupe arhitekata modernog pravca (GAMP, 1928–1934). Nasuprot članova GAMP-a koji su u svojim arhitektonskim opusima prolazili kroz različite faze, Dubovijev celovit projektantski rad dosledno sledi principe moderne racionalne arhitekture. Kao arhitekta beogradske opštine i aktivni član GAMP-a razvio je intenzivnu izlagačku i projektantsku aktivnost popularišući modernu arhitekturu kao i moderne urbanističke postavke sela i ideje vrtlog grada. Važan je njegov doprinos u ranoj primeni modernih principa pri projektovanju tipskih kuća i stanova za radnike i stanovnike sela. U tadašnjoj štampi je bila zapažena njegova projektantska aktivnost u socijalnom programu beogradske opštine kada je realizovao građevine: Muško i Žensko radničko sklonište i Dečje obdanište (1928–29), koje su proizašle iz zahteva za maksimumom izgrađenog prostora i minimumom utrošenih sredstava. Ti objekti su među najranijim primerima racionalno koncipiranih građevina sa modernizovanim fasadama naglašene horizontalne podele. Kompleks Astronomske opservatorije na Zvezdari u Beogradu (1929–1931), za čiji je projekat dobio titulu doktora tehničkih nauka na svom matičnom fakultetu u Pragu, najznačajnije je arhitektonsko-urbanističko rešenje toga doba u Srbiji, kako po slobodnoj urbanističkoj postavci i modernom arhitektonskom oblikovanju u duhu purizma, tako i po estetskom utisku čija je

osnova funkcionalna a značenje simbolično. Evangelistička crkva Sv. Nikola Potiski u Ostojićevu (1930), odaje uticaje čeških arhitekata – modernista J. Gočara i J. Višeka, i predstavlja izuzetno skladnu arhitektonsku formu estetskog učinka. U periodu od 1931. do 1934. godine podigao je niz višespratnih stambenih zgrada. Kuće u ulicama Majke Jevrosime, Lominoj (1931), Maršala Tolbuhina i Pop Lukinoj (1932), ukazuju na njegov osoben projektantski metod: primenu modernih principa, insistiranje na estetici stereometrijske forme i svojevrsan racionalizam, čime je značajno uticao na beogradsku modernu arhitekturu toga doba. Projekat za radionicu Petra Jankovića bravara (1931–33) jedan je od prvih stambeno-poslovnih rešenja koji su u srpskoj arhitekturi realizovani u duhu zrele moderne, a projekat vile Arkadija Miletića (1932) pripada grupi najavangardnijih zamisli toga vremena.

Ključne reči | Grupa arhitekata modernog pravca – GAMP, moderna arhitektura, Jan Dubovi, racionalno, dosledno

„Raška: umetnička smotra” (1927–1937). Prilog istraživanju i vrednovanju umetničke periodike

Period između dva svetska rata jedan je od najplodnijih perioda u razvoju srpske štampe, kada se pored političkih i književnih, pojavljuju brojni ilustrovani listovi i časopisi drugačijih tematskih osnova. U Beogradu, zamišljen kao mesečna umetnička smotra, od 1927. do 1937. izlazi neredovno pet brojeva časopisa „Raška”, čiji je vlasnik, izdavač i odgovorni urednik Mirko Cvetkov. Ako izuzmemo avangardne, kratkoročne časopise koji su imali svoje zasebne programe, oko kojih su se okupljale grupe pisaca (i umetnika), „Raška” je prvi časopis koji je pratio oblast domaće umetničke kulture. Štampan ćirilicom i bogato ilustrovan radovima savremenih i starih likovnih umetnika, časopis od 1935. godine, sadrži i tekstove prevedene na engleski, nemački i francuski jezik. U radu su predstavljena sva izdanja časopisa „Raška”, od kojih je prva knjiga pod nazivom „Raška: umetnička smotra”, izdata 1929. godine, objedinjavala šest svezaka (među njima i prva objavljena 1927.) koje su mahom sadržale tekstove iz oblasti arhitekture, arheologije, primenjene i likovne umetnosti. Ovo izdanje bilo je bogato ilustrovano crtežima, fotografijama i reprodukcijama umetničkih dela brojnih likovnih umetnika sa prostora Kraljevine Jugoslavije, a sadržalo je i zasebne priloge – četiri table kartona sa nalepljenim reprodukcijama umetničkih dela u boji. Naredna tri izdanja (prva, druga i treća sveska) objavljena 1934, 1935. i 1937. godine, bila su namenjena kako domaćoj, tako i inostranoj javnosti, sa ciljem da je upoznaju sa kulturno-umetničkim nasleđem balkanskih zemalja. Iako je časopis do poslednjeg broja, i sa današnjeg stanovišta, bio vanredno opremljen i u tehničkom i u grafičkom pogledu, način

uređivanja ove tri sveske bitno se razlikuje od prethodnih izdanja – od tehničkog izgleda i grafičkih rešenja do sadržaja časopisa, koji je ograničen na objavljivanje dela iz srednjovekovnog srpskog crkvenog zidnog slikarstva. Pritom, treba naglasiti da je uređivanje pripadalo isključivo Mirku Cvetkovu koji je, prateći lična estetska polazišta, za potrebe grafičke opreme časopisa angažovao značajna imena u oblasti likovne umetnosti: Ivana Tabakovića i Aleksandra Deroka. Njegov istančan osećaj za umetničke vrednosti i ciljano popularisanje nedovoljno poznate umetnosti u srpskoj zoni Balkana, izvesno su doprineli procesu uspostavljanja nacionalne baštine kao predmeta autonomnog naučnog interesa. U tom smislu, a u kontekstu razvoja umetničke i tehničke kulture u međuratnoj Jugoslaviji, u radu će se primenom historiografskog modela i kontekstualnim pristupom analizirati vizuelni izgled i likovni sadržaj časopisa.

Ključne reči | umetnička periodika, časopis Raška: umetnička smotra, Mirko Cvetkov, likovna umetnost međuratne Jugoslavije, srpsko srednjovekovno zidno slikarstvo

Danijela Milošević

Istorijski arhiv u Smederevu (Smederevo)

Delatnost Petra J. Popovića u arhitektonskim ustanovama i stručnim časopisima u međuratnom periodu

Arhitekta Petar J. Popović (1873–1945) jedan je od najistaknutijih ličnosti srpske umetničke, kulturne i naučne scene u prvoj polovini dvadesetog veka. Delujući na nekoliko područja istovremeno, ostvario je vrhunske rezultate kao projektant, konzervator, istoriograf, kritičar i univerzitetski nastavnik. Referat je usmeren ka proučavanju međuratnog perioda Popovićevog delovanja u oblastima prosvete, nauke i publicistike. Rad u prosveti sagledan je kroz angažovanje na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu – najznačajnijoj arhitektonskoj obrazovnoj ustanovi tog vremena. Istraživačka i konzervatorska delatnost proučena je u okviru razmatranja Popovićevih naučnih članaka objavljenih u stručnim časopisima u periodu od 1920. do 1935. godine. Poseban segment referata posvećen je delovanju u Srpskoj kraljevskoj akademiji (SKA) i istraživanjima srednjovekovnih spomenika sprovedenim pod Akademijinim pokroviteljstvom.

Ključne reči | Petar J. Popović, međuratni period, Srpska kraljevska akademija – SKA, Arhitektonski fakultet, konzervacija, publicistika

Biljana Mišić

Univerzitet za poslovne studije – Fakultet za informacione tehnologije i dizajn (Banja Luka)

Doprinos visokoškolskih tehničkih ustanova Kraljevine SHS/Jugoslavije razvoju umetničke i tehničke kulture u Beogradu

Početak obrazovanja inženjera i arhitekata u Srbiji može se pratiti od osnivanja Prirodno–tehničkog odeljenja na Liceju (1853), koji je bio zametak kasnijeg Tehničkog fakulteta (1863). U vreme osnivanja Beogradskog univerziteta (1905) više od dve trećine profesora Tehničkog fakulteta studije je završilo u nekom od srednjoevropskih visokoškolskih centara, što je doprinelo da graditeljski pristup nemačkih ustanova postane preovlađujući u karakteru beogradske škole arhitekture. U Kraljevini SHS, usled kontinuiteta u personalnom i organizacionom sistemu, fakultet je zadržao konzervativan karakter: način školovanja počivao je na akademskoj tradiciji projektovanja u istorijskim stilovima. Promene u programima obrazovanja počele su da se naziru od dolaska nove generacije predavača sredinom dvadesetih godina, kada je Arhitektonski odsek Tehničkog fakulteta postao mesto preplitanja različitih spoljnih i unutrašnjih tendencija.

Proširenje države i stvaranje novih univerzitetskih centara u Zagrebu (Visoka tehnička škola, osnovana 1919) i Ljubljani (Tehnički fakultet, osnovan 1921) dodatno je doprinelo stvaranju podsticajnog okruženja za razvoj arhitektonske struke u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Korenito osavremenjavanje nastavnih programa najpre je sprovedeno u Zagrebu, čiji je Odsjek za arhitekturu Tehničke Visoke škole od 1926. pretvoren u Arhitektonski fakultet, dok je istovremeno u ovom gradu počela sa radom Škola za arhitekturu pri Akademiji likovnih umjetnosti na čelu sa Dragom Iblerom. Ljubljanski tehnički fakultet je oformljen zaslugom dve

istaknute ličnosti, Jože Plečnika i Ivana Vurnika. Preuzevši mesto redovnog profesora, Plečnik je svojim stvaralačkim i pedagoškim radom postavio temelje slovenačke arhitekture na kojima se ona razvija do danas. S druge strane Vurnik je, osnivanjem sopstvene arhitektonske škole (1925), dao znatan podsticaj promovisanju smelijih i savremenijih postavki funkcionalističke arhitekture u Sloveniji.

Iako saradnja tri glavna arhitektonska centra nije bila institucionalizovana i sistemski organizovana na državnom nivou, kroz rad strukovnih udruženja (Udruženje jugoslovenskih inženjera i arhitekata, osnovano 1919), kontakte pojedinačnih grupa, kao i delovanje istaknutih pripadnika regionalnih škola, u beogradsku sredinu stizali su odjeci savremenih graditeljskih tendencija doprinoseći stalnoj težnji za dostizanjem evropskih standarda kako u obrazovanju tako i u praktičnom delovanju arhitekata. Ovaj rad se bavi komparativnom analizom profesionalne obuke arhitekata u glavnim obrazovnim centrima Kraljevine SHS/Jugoslavije i ispitivanjem posrednih uticaja regionalnih arhitektonskih škola na razvoj umetničke i tehničke kulture u Beogradu.

Ključne reči | Beograd, Zagreb, Ljubljana, regionalne arhitektonske škole, obrazovni sistemi

Gordana Mitrović

Republički zavod za zaštitu spomenika kulture (Beograd)

Arhitekta čuvari starina

Očuvanje i organizovana zaštita nasleđa u Srbiji počinje donošenjem pravnog akta o „Zaštiti razvalina određenih starih gradova i zankova u Srbiji kao spomenika drevnosti“. Izdao ga je knez Aleksandar Karađorđević u saglasnosti sa Sovjetom, zahvaljujući Jovanu Steriji Popoviću. Ova „Uredba o zaštiti spomenika drevnosti iz 1844. godine“ jedan je od prvih savremenih opštih spomeničko-pravnih akata u Evropi 19. veka i prvi izvor savremenog spomeničkog prava, a time i savremene zaštite spomenika kulture u Srbiji uopšte.

Kontinuitet brige o graditeljskom nasleđu sa spomeničkim svojstvima u Srbiji u okviru nove državne tvorevine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije, u periodu koji su omeđila dva svetska rata postao je organizovaniji osnivanjem Komisije za održavanje i restauraciju crkvenih i manastirskih građevina odlukom Ministarstva vera decembra 1923. godine. U njenoj nadležnosti bilo je održavanje i obnavljanje pravoslavnih hramova, posebno istorijskih zdanja, koja su neretko bila izložena nestručnim zahvatima. Nekoliko godina kasnije, ova Komisija prebačena je u nadležnost Ministarstva pravde (1929) a potom Sinoda (1930–1934), da bi kao savetodavno telo delovala od 1936. do 1938. godine pod nepovoljnim okolnostima. Pokušaji pojedinih obrazovanih ljudi i kulturnih ustanova da oblikuju nacрте zakona, prema standardima usvojenim u mnogim evropskim zemljama tako da prava i praksa čuvanja starina budu neotuđive obaveze i prava države, trajali su dve decenije bez konačnog usvajanja Zakona o starinama.

Postepena evolucija pristupu zaštiti graditeljskog nasleđa može se pratiti kroz razvoj najpre metodologije istraživanja kao važnog

polazišta niza kasnijih postupaka. Sistematska istraživanja graditeljskog nasleđa utemeljena su u drugoj polovini 19. veka višegodišnjim akcijama arhitekata Mihaila Valtrovića i Dragutina Milutinovića, profesora Velike škole u Beogradu. Uporište za razvoj metoda konzervacije spomenika bio je Arhitektonski odeljenje Tehničkog fakulteta Velike škole, kasnije Arhitektonski fakultet, kao i Arhitektonsko odeljenje Ministarstva građevina. Najpre se profesor arhitekta Pera Popović bavio konzervacijom, a potom i pripadnici treće generacije: Aleksandar Deroko, Đurđe Bošković i Branislav Kojić, koji su posle Drugog svetskog rata nastavili rad katedri za proučavanje istorijske arhitekture na Arhitektonskom fakultetu, razvijajući istovremeno i savremene metode istraživanja i zaštite graditeljskog nasleđa. Đurđe Bošković je uveo „metodu arhitektonske arheologije” u proces istraživanja istorijskih zdanja otkrivajući njihovu graditeljsku stratigrafiju kroz sve faze od izvornog do postojećeg stanja.

Doprinos zaštiti nasleđa dali su i arhitekthe đaci i sledbenici Gabrijela Mijea, potom članovi Srpskog arheološkog društva, Društva prijatelja starina, Muzejskog društva, kao i oni koji su radili u Konzervatorskom odeljenju Moravske banovine. Značajno je formiranje Centralnog zavoda za čuvanje starina u okviru Muzeja kneza Pavla kao prve ustanove zaštite u kojoj su posvećeno radili arhitekthe Ivan Zdravković i Dobrosav St. Pavlović.

Polazišta zaštitnih radova na istorijskim zdanjima zasnivala su se na: istraživanju i proučavanju, terenskom obilasku i evidentiranju stanja, tehničkom i fotografskom snimanju, likovnom prikazivanju, stvaranju dokumentacije, komparativnim studijama analogija, ispitivanju izvornih oblika zdanja i vrsti njihove ugroženosti prema savremenim postulatima konzervatorstva.

Ključne reči | zaštita, graditeljsko nasleđe, arhitekthe, konzervatori

Jelena Nenadović

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Jana Milosavljević

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Izgradnja međuratnog Skoplja u sklopu jugoslovenskih arhitektonskih tokova

U analizi graditeljskog razvoja Skoplja u periodu od 1918. do 1941. godine, akcenat se sa pravom stavlja na ključne građevine, uz osvetljavanje konteksta u kom se arhitektura osmišljavala. Istaknuti objekti iznedreni su političkom, socijalnom i ekonomskom klimom, uzrokovanom događajima koji su prethodili međuratnom razdoblju. Uticaji su dolazili sa različitih strana, podstakavši pluralizam stilova i autorskih poetika. Elementi tradicije sukobljavali su se, a neretko i prožimali sa simbolima modernizacije. Osim doprinosa produktivnih ruskih emigranata i lokalnih arhitekata, ističe se i upliv graditelja iz Srbije i Hrvatske.

Ključne reči | Skoplje, međuratna arhitektura, akademizam, folklorizam, urbanizacija

Marija Pavlović

Fakultet za diplomatiju i bezbednost (Beograd)

Međuratni beogradski sportski objekti kao primeri državne arhitekture

Period između dva svetska rata predstavlja jedno od najplodnijih razdoblja izgradnje sportskih objekata u Beogradu. Intenzivan razvoj počiva pre svega na svesti vadajuće elite o važnosti sporta i sportskih uspeha koji su donosili integritet novoformiranoj zemlji i naciji. Sa Sokolskim pokretom isticana je vladajuća ideologija jugoslovenstva, i to je period kada počinje ubrzana gradnja sokolskih objekata u čitavoj zemlji. Prvi put sportski objekti postaju deo sistemski organizovane državne arhitekture, a stilske karakteristike svakog kraja kraljevine, doprinele su učvršćivanju jugoslovenskog identiteta. Takođe, intenzivira se razvoj brojnih sportskih klubova koji su imali pokroviteljstvo članova kraljeveske porodice, među kojima se ističu Džokej klub, potom Bob Klub, Veslački klub „Beograd”, a naročito Golf klub „Beograd”, čije je osnivanje i izgradnju klupske kuće sa terenom, inicirao knez Pavle. U tom smislu, i značaj koji se davao izgradnji sportskih upravnih zgrada je veći, a izbor arhitekata, koji su već imali iskustvo u projektovanju državnih građevina, doprineo je njihovoj vrednosti.

Uprkos činjenici da, zbog početka Drugog svetskog rata, nikada nije realizovan, olimpijski stadion sa pratećom infrastrukturuom, prema projektu nemačkog arhitekta Vernera Marha, bio je najveći projekat sportske arhitekture čiji je naručilac bila država. Osim ovog i pomenutih sportskih objekata koji predstavljaju arhitektonsko nasleđe međuratnog perioda, kao važni primeri državne arhitekture ističu se i privremeni sportski objekti, među kojima posebnu ulogu imaju montažni stadion za sokolski slet održan 1930. godine i privremeno podignute tribine za gledaoce Gran pri trke u Beogradu,

održane u vreme kada je već objavljen početak Drugog svetskog rata.

Ključne reči | državna arhitektura, sportski objekti, sportski klubovi, tereni, stadioni, Beograd

Marina Pavlović

Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda (Beograd)

Katalog Kluba studenata arhitekture: refleksija društvenog konteksta

Početak treće decenije dvadesetog veka na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu osniva se Klub studenata arhitekture, sa profesorom arhitektom Nikolom Nestorovićem na čelu. Cilj Kluba je bio podsticanje i promovisanja najboljih projekata putem organizovanja javnih izložbi studentskih i diplomskih radova, koje su održavane u svečanoj sali Tehničkog fakulteta i u većini slučajeva bile opširno propraćene u štampi. *Katalog Kluba studenata arhitekture* štampan 1928. godine daje pregled najzapaženijih studentskih projekata koji su bili odraz umetničkih, projektantskih i ideoloških stremljenja arhitektonske delatnosti međuratnog Beograda. Stanje prakse, tendencije i konfrontacije glavnih tokova stvaralaštva nedvosmisleno se prelamaju u projektima studenata koji su bili izloženi uticaju i autoritetu svojih profesora a ujedno prožeti težnjom za stvaranjem nečeg novog, autorskog, individualnog u duhu svog vremena. Rad ima za cilj preispitivanje značaja Kluba studenata arhitekture u odnosu na formiranje grupe studenata koji će u narednim decenijama predstavljati okosnicu arhitektonske struke u Beogradu, kao i na promovisanje stilskog izraza nacionalnog stila. Kritičkom analizom otvara diskurs prelamanja odnosa uticaja arhitektonske prakse, delatnosti profesora fakulteta i društveno kulturnog konteksta na formiranje projektantskog izraza studenata uz komparativnu analizu stremljenja studentskih radova na naučnim ustanovama u okruženju i Centralnoj Evropi.

Ključne reči | Klub studenata arhitekture, Nikola Nestorović, Branko Krstić, nacionalni stil, Arhitektonski fakultet

Nikola Piperski

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Pozorišno i scensko stvaralaštvo ruskog slikara, arhitekta i scenografa Leonida Mihailoviča Brailovskog: beogradski period (1921–1925)

Arhitekt i slikar Leonid Mihailovič Brailovski (Леонід Михайлович Браїловський, 1867–1937), kao jedan od vodećih pozorišnih dekoratera u Rusiji, 1916. godine je dobio titulu akademika arhitekture. Njegovo pozorišno i scensko stvaralaštvo bilo je inspirisano savremenim tekovinama novog modernog stila, sa uplivima tradicionalne ruske i vizantijske umetnosti.

Godine 1917. iz političkih razloga je napustio Rusiju i jedno vreme utočište pronašao u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. U Beogradu je 1921. godine postavljen za glavnog slikara Narodnog pozorišta. Saradnica za kostime bila mu je supruga Rima Nikitična Brailovskaja (Римма Никитична Браїловская, 1877–1959). U srpsko pozorišno slikarstvo i scenografiju Brailovski je uveo jedan stil obojen ruskom folklornom umetnošću, vizantijskim nasleđem i srpskom tradicijom sa kojom se upoznao u Srbiji i Beogradu.

Najbolja dela dao je upravo u Beogradu, u periodu od 1921. do 1924. godine. Izradio je nacрте za više drama, opera i baleta: Rostandove *Romantične duše*, Molierovog *Uobraženog bolesnika* (1921), Gunoovog *Fausta* i *Šeherezadu* Rimski-Korsakova (1922), *Karmen* Žorža Bizea (1923), Šekspirovog *Kralja Lira* i *Ričarda III* (1924). Prema ocenama kritike najznačajniji su mu bili nacрти za Nušičevog *Nahoda*, izvedenog za pedesetu godišnjicu Narodnog pozrišta u Beogradu 17. januara 1923. godine, kada su predlošci za scensku arhitekturu i dizajn bili arhitektura i slikarstvo srpskih manastira. Godine 1925. iz Beograda se seli u Rim u kome je ostao

do kraja života. U oproštajnom pismu Narodnom pozorištu napisao je da želi da se posveti isključivo slikarstvu, i da zauvek napušta pozorište.

Ključne reči | Leonid Mihailovič Brailovski, scenografija, pozorište, Beograd, scenska arhitektura i dizajn

Marija Pokrajac

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Privatna projektantska praksa u Srbiji u međuratnom periodu (1918–1941)

Privatna projektantska praksa između dva svetska rata, podrazumevala je preko dvestostine ovlašćenih arhitekata, građevinskih inženjera i tehničara, koji su se borili za suprematiju i afirmaciju na tržištu probirljivih naručilaca. Jedan od najistaknutijih arhitekata, upamćen po privatnoj projektantskoj delatnosti, bio je Đura Borošić, koji je u svojoj struci, iako često pežorativno nazivan „biznismenom”, bio veoma cenjen. Posebno mesto među privatnim projektantskim biroima zauzima „Partenon”, biro Milutina Borisavljevića, prvog srpskog arhitekta koji je doktorirao estetiku na Sorboni. U radu će biti reči i o privatnoj projektantskoj praksi najistaknutijih arhitekata ovog perioda kao što su Dragiša Brašovan, Dragutin Maslač, Aleksandar Đorđević, Vojin Simeonović, kao i o praksi ruskih neimara u arhitektonskim biroima toga vremena, ali i o drugim privatnim projektantskim biroima koji su ostavili značajan pečat u srpskoj arhitekturi između dva svetska rata. Cilj ovog rada je da sistematski prikaže najistaknutije privatne projektantske biroe, i istakne njihov značaj za razvoj arhitekture međuratnog perioda u Srbiji.

Ključne reči | arhitektonski biroj, ovlašćeni arhitekti, ruski arhitekti, žene u arhitekturi, arhitektura prve polovine 20. veka u Srbiji, međuratni period

Petar Prelog

Institut za povijest umjetnosti (Zagreb)

Udruženje umjetnika Zemlja i časopis *Danas* (1934.)

Udruženje umjetnika Zemlja (1929.–1935.) svojim je djelovanjem zahvatilo gotovo sve najvažnije društvene probleme u hrvatskom dijelu međuratne jugoslavenske državne zajednice. Stvarajući pod geslom „umjetnost i život su jedno“, umjetnici i arhitekti Zemlje su na temeljima ideološki čvrsto utemeljenoga umjetničkog i društveno angažiranog programa stubokom izmijenili hrvatsku umjetničku pozornicu. S obzirom na takvu vrstu djelovanja, Zemlju i njezine umjetnike pratili su mnogi ideološki sukobi, kao i stalan pritisak državnog represivnog aparata.

Časopis *Danas*, urednika Miroslava Krleže i Milana Bogdanovića, koji je tijekom prve polovine 1934. izlazio u Beogradu, pojavio se u trenutku presudnom za djelovanje Udruženja umjetnika Zemlja. Naime, nakon objavljivanja Krležina „Predgovora“ *Podravskim motivima* Krste Hegedušića (1933.) – u kojem je autor stao u obranu kritički usmjerene i društveno angažirane, ali neovisne umjetnosti s individualnim kvalitetama – unutar članstva Zemlje dolazi do raskola, a Krleža i Hegedušić postaju meta oštre kritike nekih od dojučerašnjih istomišljenika. *Danas* je, u takvoj konstelaciji, odigrao iznimno važnu ulogu. Na njegovim stranicama Krleža odgovara na napade „slijeva i zdesna“, obračunavajući se i s Đurom Tiljkom, urednikom časopisa *Kultura* i do „Predgovora“ vjernim *zemljaškim* ideološkim tumačem i podupirateljem. Nadalje, u *Danasu* je Krsto Hegedušić otvoreno stao na Krležinu stranu, objašnjavajući važnost piščevih stavova i njegove ideološke usmjerenosti za formiranje temeljnih ideja Zemljina programa. Naposljetku, osim što su na stranicama časopisa publicirana djela nekoliko *zemljaša*, u posljednjem broju izlazi tekst Vilima Svečnjaka

o pariškoj izložbi „lijeve umjetnosti“, koji svjedoči o tome da i nakon „Predgovora“ Hegedušić može računati na ideološki vjerne i agilne suradnike.

U ovome izlaganju odredit će se, dakle, mjesto časopisa *Danas* u povijesti Udruženja umjetnika Zemlja te analizirati oni tekstovi koji su se pokazali presudnima za cjelovito sagledavanje obilježja djelovanja te važne umjetničke skupine. Posebno će se obratiti pozornost na Krležine i Hegedušićeve stavove, koji su Zemlju tijekom 1934. ipak povelu nešto drugačijim putem od onoga koji je bio zacrtan nekoliko godina ranije, prilikom osnivanja Udruženja.

Ključne reči | Udruženje umjetnika Zemlja, časopis *Danas*, Krsto Hegedušić, Miroslav Krleža, sukob na ljevici, Vilim Svečnjak, Đuro Tiljak

Milan Prosen

Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti
(Beograd)

Prilozi arhitekta Branislava Marinkovića u „Umetničkom pregledu” (1937–1941)

Branislav Marinković (1903–1985) pripada grupi najplodnijih graditelja četvrte decenije 20. veka u Srbiji, čiji opus broji preko stotinu izvedenih objekata. Školovao se u Beogradu, gde je diplomirao na Arhitektonskom odseku Tehničkog fakulteta 1927. U naredne tri godine usavršavao se u Parizu, prvo na École nationale supérieure des Beaux-Arts u ateljeu Lalu-Lemarskije (1927–1928), zatim u birou Erika Baga (1928–1929), profesora École nationale supérieure des Arts Décoratifs, i u birou Desoar 1929–1930, gde je učestvovao na projektovanju stambenih zgrada. Branislav Marinković jedan je od graditelja koji su preneli direktan uticaj francuske graditeljske kulture u srpsku sredinu. On je po povratku u Beograd održavao veze sa Parizom, bio je pretplaćen na francuske časopise i posećivao značajne izložbe u francuskoj prestonici. Cilj ovog rada je da prikaže emancipatorski uticaj arhitekta Marinkovića, ostvaren ne samo kroz graditeljsku praksu već i kroz kritičko teorijski doprinos savremenoj arhitekturi, tekstovima objavljenim u „Umetničkom pregledu” u periodu 1937–1940. „Umetnički pregled”, koji je izlazio u izdanju Muzeja kneza Pavla, bio je jedan od retkih respektabilnih umetničkih glasila u Kraljevini SHS, a u njemu su objavljivali najistaknutiji umetnici i kritičari. Marinković je u navedenom periodu objavio šest tekstova, dok je sedmi bio planiran za aprilski broj 1941, koji usled izbijanja Drugog svetskog rata nije izašao iz štampe. U svojim tekstovima Marinković je u osvrtnu na aktuelne tendencije srpske arhitekture posebnu pažnju posvetio problemu ulaznih vrata u savremenoj arhitekturi (1937), Novom stilu u arhitekturi (1938), savremenom stanu i stilskom nameštaju (1940), primenjenoj umetnosti u Srbiji (1938) i

savremenoj francuskoj dekorativnoj umetnosti (1939), dok je tema njegovog poslednjeg neobjavljenog teksta bilo veštačko osvetljenje u arhitekturi (1941). Pomenutim tekstovima Marinković je skrenuo pažnju na pojedine negativne pojave u recepciji savremene arhitekture i ukazao na puteve njihovog prevazilaženja, prenoseći deo svog pariskog iskustva.

Ključne reči | Branislav Marinković, Umetnički pregled, savremena arhitektura, primenjena umetnost, dekorativna umetnost, srpsko-francuske veze

Vladana Putnik Prica

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

Doprinos Škole za primenu dekorativne umetnosti razvoju dizajna enterijera u međuratnom Beogradu

Beograd je posle Prvog svetskog rata obeležila građevinska groznica. Podizanje velikog broja novih stambenih zgrada razvilo je i tržište nameštaja. Za razliku od nekih zapadnih zemalja, dizajner enterijera kao posebna profesija nije postojala u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Unutrašnjim uređenjem bavili su se prevashodno arhitekti, dok su nameštaj proizvodile ili uvezile specijalizovane firme. Međutim, čest je bio slučaj da se uređenje stanova i izrada nameštaja kopiraju iz inostranih časopisa bez stručne podrške.

U takvoj atmosferi veliki doprinos razvoju dizajna nameštaja i enterijera dala je Škola za primenu dekorativne umetnosti koju je osnovala Margita Gita Nušić Predić (1896–1970). Margita Predić se školovala u Parizu i po povratku u Beograd 1926. godine osnovala je školu koja se nalazila u Brankovoj 24. Za nepune tri godine njenu školu je pohađalo sedamdeset učenica. Škola je promovisala svoj rad kroz godišnje izložbe prodajnog karaktera.

Na osnovu ilustracija iz periodike evidentno je da je u školi negovan savremen dizajn sa snažnim uticajem ar dekoa. Ideja Margite Predić je bila da se radom škole i izložbama postepeno gradi ukus građanstva za enterijer i primenjenu umetnost. S obzirom da su polaznici škole prevashodno bile žene, rad ove ustanove dodatno je doprineo afirmaciji i prisustvu umetnica i dizajnerki u Kraljevini Jugoslaviji.

Rad Margite Predić i njene Škole za primenu dekorativne umetnosti je u dosadašnjoj istoriografiji bio gotovo nepoznat. Zbog toga je cilj

ovog rada da istraži doprinos ovog značajnog fenomena u beogradskoj umetničkoj sceni međuratnog perioda.

Ključne reči | Margita Predić, Škola za primenu dekorativne umetnosti, enterijer, nameštaj

Ana Radovanac Živanov

Republički zavod za zaštitu spomenika kulture (Beograd)

Arhitektura u službi radništva: ustanove međuratne Srbije

Pored svih strahota koje je Prvi svetski rat doneo Evropi i Kraljevini SHS, Srbija je kraj rata dočekala sa devastiranom industrijom, kao razorena i gotovo uništena zemlja. Intenzivna industrijalizacija, urbanizacija i ekonomski razvoj Srbije u okviru Kraljevine SHS (i kasnije Jugoslavije) dovode, po završetku Prvog svetskog rata, do jačanja svesti ranije marginalizovane društvene kategorije, radničke klase. Dolazi do organizovanja radnika, osnivaju se esnafska, zanatska, radnička i strukovna udruženja, fondovi, uredi za osiguranje i srodne institucije u službi radništva. Uz bolju organizovanost, novostečenu zaštitu i znatno poboljšan društveni status, radništvo teži da unapredi svoj socijalni položaj. Intenzivira se izgradnja posebnih građevinskih objekata, namenski podizanih da zadovolje narastajuće društvene potrebe ojačane radničke klase. Podižu se okružni uredi za osiguranje, domovi radnika i radničke komore, kao i tipske stambene kolonije. Izvestan broj objekata koje potpisuju ugledni arhitekti (Lavoslav Horvat, Svetislav Putnik, Jan Dubovi, Dragiša Brašovan) i danas predstavljaju vrednu arhitektonsku baštinu Beograda i Srbije.

Rad se bavi pregledom objekata koji su služili radničkoj klasi u Beogradu i Srbiji između dva svetska rata, definisanjem arhitektonskih karakteristika zdanja i njihovom sudbinom u novom društveno-političkom momentumu.

Ključne reči | međuratna arhitektura, radnički pokret, radnički domovi, Srbija, Beograd

Vinko Srhoj

Sveučilište u Zadru – Odjel za povijest umjetnosti (Zadar)

Kosta Strajnić: od jugoslavenskog monumentalizma do dubrovačkog kolorizma

Jedan od istaknutijih ideologa jugoslavenskog nacionalnog stila pred Prvi svjetski rat i u međuratnom razdoblju, kritičar, slikar, konzervator i kolekcionar Kosta Strajnić, po dolasku i trajnom nastanjivanju u Dubrovniku (1928.–1977.), neformalni je mentor mladim umjetnicima koje kritika stilogeno povezuje u dubrovačku kolorističku slikarsku školu. Strajnićev kružok ili škola usmjerio je mlade talente na izvore francuske kolorističke tradicije Van Gogha Bonnarda, Matissea. Pritom je Strajnić i sam izvršio zaokret od zagovaranja monumentalnog stila „jugoslavenskog karaktera“ (K.S.) predvođenog Meštrovićem, prema fovizmu i ekspresionizmu zapadnoeuropskog modernizma, a načinom kritičkog pisanja od programatskog pamfleta do umjetničkog eseja.

Ključne reči | Kosta Strajnić, slikari, dubrovačka koloristička slikarska škola, umjetnička kritika, Dubrovnik

Aleksandra Stamenković

Izdavačka kuća „Klett” (Beograd)

Nacionalni paviljoni na međunarodnim izložbama kao primeri državne umetnosti (1918–1941)

Zadatak izlaganja jeste otkrivanje nedovoljno istraženih činjenica u vezi s nastupima srpske i jugoslovenske države na međunarodnim izložbama održanim u periodu između 1918. i 1941. godine. U fokusu je arhitektura, koja je simbolično ukazivala na određene pokretačke ideologije. Zbog angažovane funkcije, koju su nacionalni paviljoni stekli, metodologija posmatranja izabrane arhitekture korelirana je s metodama iz drugih oblasti.

Istraživanje konteksta izgradnje paviljona nametnulo je osvrt na paviljone kojima se Kraljevina Srbija predstavljala na izložbama u prvoj četvrtini 20. veka, a samim tim uporednu analizu. U pogledu korišćenih stilova, na paviljonima iz prve četvrtine veka dominirao je srpsko-vizantijski stil, kao prihvatljivi obrazac nacionalnog toka arhitekture, dok je period posle 1918. godine bio obeležen paviljonima čiji arhitektonski vokabular naginje modernizmu. Postojale su i varijacije zbog različitog nasleđa, regionalnog razvoja, društvenih, kulturnih i političkih faktora. Jedan od tih faktora, jugoslovenska ideja, imala je važnu ulogu u definisanju programskih i tipoloških karakteristika paviljonske arhitekture, jer je povlačila za sobom određeni likovni izraz.

Eklektika na paviljonima rezultat je potrebe reprezentacijskog zadatka, koliko i potrebe autora za stvaranjem prepoznatljivog izraza. Zbog toga je jedan od ciljeva ovog izlaganja rešavanje dileme: Da li je projekat birao arhitektu sledstveno obrazovanju, senzibilitetu i iskustvu ili je arhitekta morao svoj postupak da prilagođava projektu i zahtevima?

Kada se sve uzme u obzir, pojava države na međunarodnoj izložbi daje solidne osnove za izučavanje ideje o paralelnom toku društveno-političke ideologije i arhitektonskih stilova. Može se pratiti u različitim razdobljima, a ujedno pokreće nova i specijalizovanija istraživanja.

Ključne reči | međunarodne izložbe, paviljoni, nacionalna arhitektura, jugoslovenska ideja, Dragiša Brašovan, moderna

Tadija Stefanović

Fakultet savremenih umetnosti (Beograd)

Visokoškolska nastava arhitekture na Tehničkom fakultetu u Beogradu između dva svetka rata

Nastava arhitekture na Arhitektonskom odseku Tehničkog fakulteta u Beogradu između dva svetska rata, omogućila je školovanje generacija graditelja koji su dali veliki doprinos razvoju novije srpske arhitekture. Od uspostavljanja visokog školstva u Srbiji, nastavi arhitekture pridavana je velika pažnja. U vreme njenog uvođenja 1863. bila je prva prosvetna disciplina na najstarijoj srpskoj obrazovnoj ustanovi Velikoj školi, i jednom od najstarijih fakulteta – Tehničkom fakultetu. Na prelazu vekova usledilo je više reformi nastavnog programa sa ciljem unapređenja struke. Tada su profesorske karijere zasnovali arhitekti Andra Stevanović 1890, Nikola Nestorović 1898. i Dragutin Đorđević 1898, koji će u nastavnom i graditeljskom smislu obeležiti i početak međuratnog doba, prenoseći svoja znanja i iskustva mlađim kolegama. Zapažen trag ostavila je i predratna generacija profesora koji su u nastavi na Arhitektonskom odseku Tehničkog fakulteta bili angažovani u rasponu od 1905. do 1913. godine, nakon velike reforme nastave 1900. godine, kada su novi profesori bili angažovani iz redova bivših studenata Tehničkog fakulteta. Među njima u međuratnom periodu zapažene profesorske karijere ostvarili su Branko Tanazević koji je u nastavi od 1905, Petar Bajalović od 1907, i Branko Popović od 1913. godine. Između dva svetska rata u nastavi je bilo angažovano više novih generacija arhitekata sa kojima su stigla i nova interesovanja koja su značajno doprinela daljem razvijanju i produbljivanju nastave arhitekture. Po završetku rata, 1919. godine u nastavu je bio uključen arh. Petar Popović. Od sredine treća do sredine četvrte decinije u nastavu je bila angažovana nova generacija arhitekata,

Mihajlo Radovanović 1925, Aleksandar Deroko 1929, Svetozar Jovanović 1932, Bogdan Nestorović 1932, Milan Zloković 1932, Petar Krstić 1933, i Dimitrije M. Leko 1933. godine, koji su ostavili prepoznatljiv trag u međuratnoj nastavi arhitekture. Na zalasku međuratnog perioda 1937. godine profesorsku karijeru zasnovao je i arhitekta Branislav Kojić. Međuratni period, svakako je zanimljiv i značajan za dalja istoriografska istraživanja, budući da je ovo doba omogućilo da nekoliko generacija srpskih arhitekata i profesora ostavi traga u nastavi arhitekture, svoja znanja i stavove prenese na studente i da zajedno sa njima profiliše srpsku graditeljsku kulturu novijeg doba.

Ključne reči | arhitekti, Tehnički fakultet u Beogradu, visokoškolska nastava, nastava arhitekture, obrazovanje arhitekata, arhitektonska profesija

Jelica Stevanović

Muzej pozorišne umetnosti Srbije (Beograd)

Međuratni listovi Narodnog pozorišta u Beogradu

Listovi koje je Narodno pozorište u Beogradu objavljivalo u međuratnom periodu daju nam svojevrsnu sliku koju je ovaj teatar stvarao o sebi, o svojim umetnicima, drugim pozorištima u gradu, zemlji i inostranstvu, ali i o estetici, moralnim principima i načinu života tog vremena, ukusima pozorišne i čitalačke publike...

Po završetku Velikog rata Narodno pozorište doživljava svoju najveću transformaciju: do tada dramski teatar osniva ansamble opere i baleta, a dobija i drugu scenu, što uslovljava značajan porast troškova. Pozorište je prinuđeno i da se za publiku bori sa novim medijima – filmom i radiom. Stoga pokreće sopstveno glasilo, „Pozorišni list” koji izlazi tokom sezone 1934/35. Ime je nasledio od prvih beogradskih pozorišnih novina, koje je Teatar izdavao tokom uprave Branislava Nušića (1901–02), a čiji je profil bio prevashodno informativni i vaspitno-obrazovni. Posleratni „List”, pored obraćanja stalnoj pozorišnoj publici, nastoji i da privuče novu. Osim što Pozorištu omogućava besplatno oglašavanje značajnih događaja i najavljivanje premijera, „List” prodajom primeraka i oglasnog prostora donosi i prihode. Iako, na žalost, ne pruža informacije o organizacionim problemima koje je donelo proširenje delatnosti ovog pozorišta, glasilo ga slika kao savremeni evropski teatar u svim segmentima delatnosti, od repertoarske i kadrovske politike, preko novog pristupa režiji, scenografiji i kostimografiji, glumi, marketingu, odnosima sa publikom, pa sve do nabavke prvog projekcionog aparata. „Pozorišni list” svedoči i da Beograd privlači umetnike svetskog glasa, poput Sergeja Prokofjeva. Mada osmišljen kao nedeljnik, objavljeno je svega četrnaest brojeva.

Od početka sledeće, 1935/36. sezone, izlazi „Scena”, novi list zamišljen kao „ilustrovani pozorišni i društveni časopis” Potporne zadruge osoblja Narodnog pozorišta, čime su određene teme i način plasiranja sadržaja. Osnovni zadatak glasila ostaje obaveštavanje pozorišne publike o dnevnom i nedeljnom repertoaru, ali „Scena” se obraća znatno širem krugu čitalaca pa, naročito na početku, donosi i zabavne sadržaje koji su ponekad sami sebi svrha. Informativno-zabavnoj funkciji glasila u kasnijim sezonama dodata je i edukativna. List izveštava prevashodno o radu (produkciji, tekućem repertoaru, umetnicima, gostovanjima...) i istoriji Narodnog pozorišta u Beogradu, ali i o drugim domaćim i inostranim teatrima. Najave premijera su na prvom mestu i sezone se gotovo sasvim mogu rekonstruisati na osnovu informacija iz „Scene”. List piše i o estetičkim, etičkim, socijalnim, psihološkim aspektima teatra, o pozorišnoj istoriji, teoriji i praksi. Izlazio je sve do okupacije, nekoliko puta mesečno; objavljeno je preko sto trideset brojeva (nisu svi sačuvani). Pod naslovom „Srpska scena”, Narodno pozorište je objavljivalo list slične koncepcije i tokom Drugog svetskog rata.

Ključne reči | Narodno pozorište u Beogradu, periodika, časopisi, Pozorišni list, List, Scena

Grupa trojice: građansko-elitistička opcija hrvatske likovne scene 1930-ih

Grupa trojice, koju su činili slikari Ljubo Babić, Jerolim Miše i Vladimir Becić, osnovana je s naoko deideologiziranim programom inzistiranja na likovnoj kvaliteti te je u skladu s tim i tumačena u povijesno-umjetničkoj recepciji. Istican je naglasak na individualnom umjetničkom činu, zanimanje za čistu umjetnost odmaknutu od svakodnevice, subjektivna realistička impresija i humanizam toga slikarstva, kao i izostanak programatskih nakana; ukratko: riječ je o građanskom krilu hrvatske međuratne umjetnosti. Međutim, o duboko isključujućoj politici te likovno-svjetonazorske pozicije, uvjetovanoj brigom za vlastiti položaj i ugled na likovnoj sceni u uvjetima patrijarhalnoga kapitalističkog društva, dosad nije bilo riječi.

U ovome izlaganju analizom likovno-kritičkih tekstova i intervjua članova Grupe trojica, nastojat ću detektirati osnovne odrednice građansko-elitističkog svjetonazora po kojem se umjetnina razumijeva prvenstveno kao lijepi i vrijedni predmet kojeg stvara akademski obrazovani muški umjetnik i to za intelektualnu građansku publiku. Takva ideja praćena je isključivanjem brojnih skupina iz polja umjetnosti: akademskih umjetnica, amatera, samouka. Prilagođavajući kriterije procjene vlastitome primarno realistički utemeljenome likovnome idiomu, članovi Grupe trojice sustavno su kritizirali one akademski obrazovane umjetnike koji su odstupali od dogme „objektivacije”. U borbi za takvu hijerarhiju na polju likovne umjetnosti, iskazivali su prezir prema široj publici (masama), ali i napadali novinsku likovnu kritiku (povjesničare umjetnosti i likovne kritičare) koji su zastupali drugačije (uključivije) kriterije kritičke provjere. Unutar građanskoga svjetonazora

umjetnost se predstavlja kao autonomno polje izuzeto iz različitih društvenih praksi, umjetnik je naizgled neovisan o političkim, ekonomskim i društvenim procesima, a likovna kritika umjetnost tretira kao ideološki neutralnu sferu ljudskog stvaranja; takav sustav vrijednosti rezultira prikriivanjem klasnih, rodnih, statusnih i raznih drugih društvenih antagonizama i asimetrija.

U izlaganju će se na slikama Miše, Becića i Babića potvrditi njihova hijerarhija društvenih skupina: po njima građanski intelektualci predstavljaju djelatnu i misleću snagu društva, zbog čega su smješteni u interijerima i prikazani u reprezentativnim pozama s nekom oznakom pripadnosti intelektualno-građanskome sloju (slika na zidu, knjiga u ruci, lula, naočale ili sl.). Istovremeno puk je smješten u prirodu i zaokupljen nižim, nemislećim radnjama vezanima uz hranu, higijenu, reprodukciju. Tako kontrastirajući građanstvo i puk kao um i tijelo društva, članovi Grupe trojice reprezentacijskim postupcima nedvosmisleno iskazuju svoju svjetonazorsku poziciju, pritom kao pripadnici privilegirane građanske elite, zagovarajući vlastite interese.

Ključne reči | Grupa trojice, Ljubo Babić, Jerolim Miše, Vladimir Becić, likovna kritika

Irina Tomić

Fakultet savremenih umetnosti (Beograd)

Arhitektonska delatnost okupatora u Srbiji za vreme Drugog svetskog rata

Kada se razmatra arhitektonska delatnost u Srbiji za vreme Drugog svetskog rata, treba imati u vidu da ona obuhvata kako konstruktivne delatnosti, tako i prenamene i rušilačku delatnost, ali i neostvarene projekte.

Na teritoriji Beograda, period rušenja bio je dominantan u odnosu na prenamene objekata, a posebno u odnosu na graditeljsku delatnost. Materijalna šteta u Beogradu samo prilikom bombardovanja 6. aprila 1941. godine bila je ogromna: 672 potpuno porušene zgrade i 6.829 delimično oštećenih objekata, Devastacija Beograda od strane Nemaca dogodila se i prilikom njihovog povlačenja, počevši od septembra 1944. godine.

Da bi se što brže uspostavila vlast nad osvojenom Srbijom, Nemci su se opredelili za prenamene objekata, kako bi u njih smestili neophodne institucije za funkcionisanje na okupiranoj teritoriji. U Beogradu su izvršene brojne prenamene objekata. Jedna od najdrastičnijih prenamena objekata Tokom Drugog svetskog rata, vezuje se za sinagogu Sukat Šalom, koju su nemački vojnici koristili kao bordel ili za zgradu Srpske Patrijaršije koja je pretvorena u vojničku kasarnu. Značajan broj prenamena objekata vezuje se za uspostavljanje logora, pri čemu je Beograd bio jedina prestonica u okupiranoj Evropi na čijem su urbanom tlu formirani koncentracioni logori. Mreža nemačkih logora u okupiranoj Srbiji stvorena je duž strateških suvozemnih i rečnih komunikacija.

Najveća graditeljska aktivnost zabeležena je u Smederevu, koje je stradalo u eksploziji 5. juna 1941. godine. Zahvaljujući upravo periodu ponovne izgradnje Smedereva, može se steći uvid u to šta

se pod okupatorskom arhitektonskom delatnošću podrazumevalo na teritoriji Srbije. Kako bi se razumele graditeljske tendencije Nemaca na teritoriji okupirane Srbije, važno je razmotriti stvaralačku delatnost na teritoriji Nezavisne države Hrvatske, jer upravo ono što je isticano kao dominantno u NDH biće izvedeno i u obnovi Smedereva. Poželjna stilska opredeljenja kretala su se u dva smera: moderne tendencije i folklorna (narodna) arhitektura. Ono što je karakteristično za obe teritorije jeste nepostojanje monumentalne arhitekture karakteristične za Treći Rajh. Pokušaj uvođenja takvih tendencija u srpsku arhitekturu zbio se u godinama pred Drugi svetski rat, najviše u okviru neostvarenih projekata Vernera Marha.

Od neostvarenih projekata izdvaja se Logor u Zasavici u blizini Šapca, koji je trebalo da primi 50.000 do 500.000 zatočenika, ali koji nije izveden zbog plavljenja Save.

Ključne reči | Drugi svetski rat, okupacija, arhitektura, logori, Beograd, Smederevo

Jasmina Trajkov

Zavičajni muzej Jagodina (Jagodina)

Jugoslovenske umetničke izložbe u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, jugoslovenstvo je realizovano kao državna ideja, ali je tek predstojao proces njegove realizacije kao nacionalne ideje. U kreiranju nacija i nacionalnog identiteta umetnost i kultura imaju veliki značaj, pa se u cilju propagiranja jugoslovenstva odvijao i proces zbližavanja i zajedničkog izlaganja umetnika. Osnovni cilj bio je prikazivanje različitih umetničkih produkcija u službi formulisanja zajedničkog kulturnog nacionalnog prostora.

Među najvažnijim kulturnim manifestacijama sa jugoslovenskim prizvukom posebno se isitiču Jugoslovenske umetničke izložbe. One su takođe imale i jaku političku pozadinu. Prva je održana 1904. u Beogradu, a nakon formiranja Kraljevine SHS priređene su Peta 1922. u Beogradu i Šesta, i ujedno poslednja, 1927. u Novom Sadu.

Peta jugoslovenska umetnička izložba priređena je kao jedna od pratećih manifestacija povodom venčanja kralja Aleksandra Karađorđevića. Kao i druga dešavanja upriličena povodom ovog značajnog događaja i ova izložba je imala za cilj da pokaže nacionalno jedinstvo i slogu sa vladarskom porodicom. Po broju učesnika i izloženih radova, izložba je predstavljala veliki događaj u kulturnom životu zemlje, ali nije izazvala veće interesovanje publike.

Šesta jugoslovenska umetnička izložba održana je tek pet godina kasnije, u okviru svečanosti povodom obeležavanja stogodišnjice od osnivanja Matice Srpske. Po broju učesnika i izloženih radova, bila je skromnija od prethodne. Dok je kod ranijih jugoslovenskih izložbi politički prizvuk bio veoma naglašen, na Šestoj je akcenat bio na

kulturno-vaspitanom radu. Izložba nije zabeležila veće interesovanje javnosti i prestoničkih medija.

Nakon formiranja zajedničke države, jugoslovenske izložbe su imale zadatak da podstaknu razvoj jugoslovenske umetnosti i da doprinesu prevladavanju „plemenskih razlika“. Međutim, kao i u političkom i društvenom životu i u umetnosti se osetio pad i lagano urušavanje jugoslovenske ideje. Slabo interesovanje šire javnosti za ove izložbe bila je posledica male umetničke i opšte kulture ondašnje publike. Organizovanje ovih izložbi jeste podržala Vlada, ali obećana državna pomoć likovnoj umetnosti je izostala. Takođe, društveni položaj umetnika i radnika u kulturi u trećoj deceniji 20. veka nisu bili na visokim pozicijama, a sama zainteresovanost umetnika za negovanje bliskih veza i zaokupljenost pitanjem jugoslovenstva u umetnosti nisu bili na onom nivou kao pre formiranja zajedničke države. Promenio se i odnos vladara prema ovim manifestacijama. Dok je kralj Petar posetio obe jugoslovenske umetničke izložbe održane u Beogradu pre Prvog svetskog rata, a što je za umetnike, manifestaciju i jugoslovensku ideju bilo od posebnog značaja, kralj Aleksandar lično nije pokazao interesovanje za Petu i Šestu jugoslovensku izložbu.

Ključne reči | izložbe, Jugoslovenske umetničke izložbe, Peta jugoslovenska umetnička izložba, Šesta jugoslovenska umetnička izložba

Ivana Udovičić

Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine (Sarajevo)

Collegium artisticum: osamdeset godina poslije

Rad se bavi aktivnošću grupe sarajevskih umjetnika Collegium artisticum koja je djelovala u periodu od 1939. do 1941. Od samog početka grupa je koncipirana kao spoj različitih umjetnosti, okupljenih oko ideje o sinkretičkom teatru. Za vrijeme svoga djelovanja okuplja oko stotinu članova koji aktivno sudjeluju radu grupe. Prema svom ideološkom opredjeljenju grupu čine uglavnom lijevo orijentirani mladi umjetnici, a programski njena djelatnost se smatra najznačajnijim doprinosom socijalno-angažirane umjetnosti u Bosni i Hercegovini. Rad donosi pregled svih aktivnosti grupe Collegium artisticum, obrađuje aktivnost njenih glavnih članova, donosi pregled kritike i drugih zvaničnih reakcija, te konačno daje analizu njene djelatnosti kao i posljedice koje je ta djelatnost izazvala.

Ključne reči | Collegium artisticum, umjetničke grupe, socijalno angažirana umjetnost, sinkretički teatar, Sarajevo

Marijana Vaščić

nezavisni istraživač (Beograd)

Delatnost grupe Život kao odraz promene umetničke i društvene paradigme u Kraljevini Jugoslaviji

Umetnička grupa Život i njena delatnost na umetničkoj i političkoj sceni Kraljevine Jugoslavije predstavljaju redak primer intenzivnog prožimanja dve naizgled nespojive sfere, umetnosti i politike, kao i njihovog uzročno-posledičnog odnosa. Iako su kao udruženje delovali iz ilegale, umetnost grupe Život nije skrivala svoju svesno angažovanu ulogu, kao ni otklon prema larpurlartističkim stavovima. Time je utemeljena pozicija grupe kao vesnika jedne posve drugačije umetnosti koja je postala aktivni član društva i njegov najžešći kritičar.

Društveno-političke promene koje su nastupile tokom prve polovine 20. veka u Kraljevini Jugoslaviji dovele su do organizovanja ovog nesvakidašnjeg kolektiva, koji je obeležio četvrtu deceniju. Na početku tridesetih godina 20. veka, dolazi do obnove KPJ i njene ilegalne organizacije, istovremeno, mladi umetnici u Kraljevini se tek upoznaju i suočavaju sa problemima tržišta i klasnim nejednakostima. Stoga je sa pojavom grupe Život, umetnost napravila zaokret i od opšte prihvaćene, u svojoj biti apolitične, *l'art pour l'art*, došla do klasno osvešćene i politički opredeljene *l'art pour l'idee* ideologije, uzdrnavši time savremenu likovnu scenu i pokrenuvši brojna pitanja.

Od izložene radničke cokule i manifesta Mirka Kujačića, do hapšenja pojedinih umetnika, za delo i ideje grupe Život uvek je vrlo (ne)posredno bila vezana politika, odnosno aktivnost i program KPJ, koje su njeni članovi propagirali. Ta veza je bila lako uočljiva i kroz tematiku njihove umetničke produkcije, zbog čega je njena

vrednost vrlo često i olako dovođena u pitanje. Grupa je nastupala pod geslom Kujačićevog manifesta, politizujući polje umetnosti i menjajući kontraverzno, ali i svesno, njenu ulogu. Međutim, manifest Mirka Kujačića nije mogao da nadomesti nedostatak zvaničnog programa, a prevelika heterogenost grupe i promenljivi odnosi unutar nje, kao i izostanak zajedničke izložbe, predstavljaju samo neke od otežavajućih okolnosti za sagledavanje opusa grupe Život.

Iako često osporavana zbog svog politički opredeljenog sadržaja, socijalna umetnost grupe Život predstavila je jedan drugačiji pristup, odričući se gotovo svega individualnog zarad viših ciljeva kolektiva, odnosno društva u prvom planu. Menjajući time i samu ulogu umetnika, grupa je svoju umetnost podredila političkim idealima KPJ, čvrsto verujući da samo takva umetnost, koja nije ravnodušna u odnosu na aktuelna zbivanja van sopstvenog mikrokosmosa, može imati vrednost.

Ključne reči | Grupa Život, socijalna umetnost, umetnost kolektiva, Mirko Kujačić

Između socijalnih, nacionalnih i umjetničkih pitanja: umjetnički klubovi na području Slovenije u vrijeme Kraljevine Jugoslavije

Članak će se koncentrirati na djelovanje različitih likovnih društava u Sloveniji u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, njihove međusobne odnose, ideološke razlike i sukobe te će ih usporediti s nekim drugim društvima koja su u isto vrijeme djelovala u Kraljevini.

Slovenija je u novu državu nakon završetka Prvog svjetskog rata ušla bez osnovne infrastrukture na području umjetnosti. Uskoro su se formulirali određeni zahtjevi koje bi riješili taj institucionalni nedostatak na kulturno-umjetničkom području, ali problemi se nisu zadovoljavajuće rješavali. Neuređeno stanje u struci i loše stanje na tržištu kumovali su nastanku različitih društava, klubova i grupa. Slovenački publicista i pisac Tone Seliškar je 1935. godine zapisao da je umjetnike spopala „prava pravcata psihoza utemeljivanja društava”. Većina tih udruženja svojim je djelovanjem pokušala kompenzirati institucionalni nedostatak. Svoj je program gradila poglavito na dvije ključne točke. Prva je bila briga o materijalnoj egzistenciji članova društva, druga pak propaganda i popularizacija umjetnosti.

Društva su imala različite poglede na umjetnosti i boj za socijalna prava umjetnika. U to vrijeme likovna je umjetnost ponovno dobila važnu ulogu unutar pitanja nacionalne emancipacije. Pitanja odnosa slovenačke identitete i jugoslovenstva, slovenačkog i stranog, samobitnosti i uticaja te nacionalnog i internacionalnog bila su prisutna takoreći u svakom segmentu društva. Ta su se pitanja javljala i u društvima likovnih umjetnika, bilo da je riječ o samoorganiziranim klubovima ili stručnim udruženjima. Posebno u drugoj polovici tridesetih godina nalazimo riječ „slovenački” i u

imenima društava, izložbenim tekstovima te novinskim kritikama. Jedni su vidjeli traženje nacionalnog izraza u odabiru motivike, neki u prikazivanju teškog života u selu i gradu, drugi pak u idealiziranju ruralnog tradicionalnog života, treći su tražili nacionalni izraz preko autentičnosti forme. U članku ću pokušati povezati društveno djelovanje s aktualnim kulturno-političkim stanjem i situacijom na tržištu umjetnina. Grupe koje ću posebno izdvojiti su: Slovenski lik, umjetnički klub Brazda, Klub neodvisnih (slovenskih) likovnih umetnikov, Društvo likovnih umetnikov dravske banovine odnosno Društvo slovenskih likovnih umetnikov te Lada.

Ključne reči | društva likovnih umjetnika, umjetnički klubovi, Slovenski lik, Umjetnički klub Brazda, Klub neodvisnih (slovenskih) likovnih umetnikov, Društvo likovnih umetnikov dravske banovine / Društvo slovenskih likovnih umetnikov, Lada

Dejan Vukelić

Srpska akademija nauka i umetnosti, Matematički institut (Beograd)

Između rekonstrukcije i (ne)nadomešćene autentičnosti: Lovćenska kapela u svetlu suprotstavljenih politika sećanja

Predmet rada jeste Krasnovljev projekat rekonstrukcije ratom postradale zavetne Kapele Svetog Petra Cetinjskog na Lovćenu, odnosno njegovo pozicioniranje spram različitih politika sećanja od 1925. godine do danas. Najpre se, na osnovu raspoloživih izvora i projektne dokumentacije, razmatra u kojoj meri su se međuratna vladarska pregnuća kralja Aleksandra I Karađorđevića odrazila na prvobitnu arhitektoniku i unutrašnju dekoraciju sakralnog objekta na Jezerskom vrhu, da bi zatim pažnja bila usredsređena na kontekst koji je doveo do njegovog uklanjanja i podizanja mauzoleja po projektu Ivana Meštrovića, usklađenijeg sa ideološkim uzusima ondašnjih komunističkih vlasti Jugoslavije. U završnom delu rada, započeti proces rekontekstualizacije lovćenskog toposa sagledava se u svetlu oživljene inicijative obnove zavetne kapele, ali i debata po identitetskom ključu koje je to pitanje postavilo pred savremeno crnogorsko društvo.

Ključne reči | Lovćenska kapela, rekonstrukcija, autentičnost, politike sećanja

Valentina Vuković

nezavisni istraživač (Novi Sad)

Ovlašćeni novosadski graditelji u periodu između dva svetska rata

Rad ima za cilj da pruži uvid u graditeljstvo Novog Sada između dva svetska rata kroz pregled ovlašćenih novosadskih graditelja koji su delovali u to vreme na području Novog Sada; da ukaže na obimnost tadašnje graditeljske delatnosti, kao i da podstakne dalja istraživanja. Kako ne postoji sačuvan registar ovlašćenih projektanata, istraživanje je obavljeno na osnovu istoriografskih podataka, kao i pregledom arhivske građe iz Arhiva grada Novog Sada, Tehničke arhive skupštine grada i Arhiva Vojvodine, na osnovu čega je do sada identifikovano oko sto graditelja/projektanata. Istraživanje je otežavalo i različito čitanje, odnosno beleženje imena graditelja, pre svega mađarskog porekla koji su nakon 1918. godine dobijali srpske varijante.

Nekolicina projektanata iz prethodnog perioda nastavila je rad i nakon Prvog svetskog rata. Uz već dobro poznate novosadske inženjere arhitekture i građevine, koji su se školovali u inostranstvu, rad teži da ukaže na delovanje manje poznatih inženjera, ali i izuzetno velikog broja zidarskih majstora koji su ostavili značajan pečat gradu, od kojih su neki projektovali u širem centru grada, dok su drugi bili uglavnom okrenuti perifernim naseljima. Pored projektantske delatnosti, ovi graditelji bavili su se i preduzimačkim radovima osnivajući partnerska preduzeća sa svojim kolegama. Nakon Prvog svetskog rata u Novom Sadu je nastavljeno sa modernizacijom gradske strukture, kao i urbanizacijom i izgradnjom sasvim novih delova grada. Gradsko područje se, sa 982 hektara koliko je bilo 1919. godine, udvostručilo u naredne dve decenije zbog čega je graditeljska delatnost bila izuzetno živa.

Opšti pregled graditelja podrazumeva navođenje imena i njihovih stručnih sprema. Kod određenog broja graditelja opisan je način na koji su se potpisivali, kao i izgled pečata koji su koristili; navedene su funkcije koje su pojedini obavljali u određenim ustanovama i udruženjima. Pored toga, navedeni su tipovi građevina kojima su se bavili ovi graditelji, kao i gradski kvartovi i ulice gde su najviše delovali.

Ključne reči | ovlašćeni inženjeri i arhitekti, graditelji, projektanti, preduzimači, urbanizam, Novi Sad

Zlata Vuksanović-Macura

Srpska akademija nauka i umetnosti, Geografski institut „Jovan Cvijić“
(Beograd)

Arhitekta o stambenom pitanju u međuratnoj Srbiji

U radu će biti razmatran odnos udruženja arhitekata prema složenom stambenom pitanju unutar društvenog i profesionalnog konteksta međuratne Srbije. Velika stambena kriza koja je po završetku Prvog svetskog rata potresala Evropu bila je veoma izražena novoformiranoj Kraljevini SHS/Jugoslaviji. U evropskim državama, prevashodno onim koje su imale pro-socijalističke vlade, reakcija na takvo stanje bila je višestruka i raznovrsna, od obrazovanja asocijacija za formiranje vrtnih predgrađa, podizanja industrijskih naselja i izgradnje stambenih četvrti, do realizacije višegodišnjeg i obimnog stambenog programa „Crvenog Beča“. Međunarodne stambene konferencije bile su platforme na kojima se debatovalo, iznosili pozitivni primeri i neuspeli pokušaji. Stanovanje je bilo jedna od ključnih tema međunarodne organizacije CIAM (Congrès internationaux d'architecture moderne) koja je već na svom drugom kongresu, održanom u Frankfurtu u jesen 1929. godine, u fokusu imala stambenu izgradnju i pitanje minimalnog stana (Die Wohnung für das Existenzminimum).

Šta je bio stav i kakav je bio odgovor domaćih arhitekata i njihovih udruženja na izraženu stambenu krizu u Kraljevini Jugoslaviji, odnosno Srbiji. U ranijim istraživanjima pokazali smo da većina domaćih arhitekta ovoj temi nije poklanjao posebnu pažnju, već su u tome prednjačili stručnjaci iz drugih profesija. U bogatoj produkciji „Tehničkog lista“, zvaničnog glasila Udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata, koji je mesečno izlazio u periodu 1919–1939, tema stanovanja se pojavila svega nekoliko puta, uključujući i tri teksta o vrtnom gradu arhitekta Jana Dubovog iz 1924. godine. Dok

je jedan od postulata međunarodne *moderne* bila socijalno angažovana arhitektura, u domaćoj sredini članovi Grupe arhitekata modernog pravca (GAMP) prevashodno su bio okrenut ka formi i estetici stambene arhitekture. Prema rečima istoričara arhitekture Zorana Manevića, domaći arhitekti su bili orjentisani ka imućnijim klijentima i nisu se zanimali za druge, koji nisu mogli da priušte njihove usluge. Arhitekta Branko Maksimović, jedan od najvernijih članova GAMP-a, ozbiljnije se bavio stambenom problematikom, ali pre kao slobodan stvaralac, a ne kao pripadnik grupe. S druge strane, opštinske vlasti ili institucije državne nisu imale razvijenu stambenu politiku, a veoma retko su pozivale arhitekate i njihova udruženja da učestvuju u sporadičnim projektima koje su realizovali. Zbog toga, analiza koja će biti predstavljena u ovom radu ukazaće na stavove pripadnika arhitektonskih udruženja prema stambenom pitanju i razloge nepostojanja socijalne dimenzije u njihovom angažovanju u uslovima inicijalnog kapitalizma i autokratskog režima u međuratnoj Srbiji.

Ključne reči | stambena arhitektura, stanovanje, stambena politika, arhitektonska udruženja, arhitekti, arhitektonska kritika

Dušica Živanović

nezavisni istraživač (Beograd)

Dejan Tubić

Univerzitet u Prištini – Filozofski fakultet (Kosovska Mitrovica)

Umetničke grupe u Kraljevini Jugoslaviji kao modernistički koncept srpske kulture i umetnosti

Formiranjem Kraljevine Jugoslavije dolazi do konstitisanja, za srpsku kulturu i umetnost značajnog fenomena umetničke grupe. Konstituisanje umetničkih grupa bitno je kreiralo profil srpske umetnosti. Pojava umetničkih grupa uspostavlja se u sferi fenomenologije modernističkih tendencija srpske kulture. Iz ugla mogućnosti savremenih teorijskih pristupa i metodoloških analiza, u okviru umetničkih grupa otkriva se postojanje novih sadržaja i fenomena koji su bitno profilisali srpsku umetnost između dva rata. Umetničke grupe kakva je npr. Oblik potvrđuju težnju i potrebu za realizacijom modernističkih fenomena multidisciplinarnosti, integracije i sintetisanja različitih medija. Organizacija umetničkih grupa u tom periodu iskazuje tendenciju koja će postati bitna karakterologija modernističkih pojava kakve su težnja za brisanjem granica umetničkih medija i stvaranje univerzalne nadstilske umetničke ideje i prakse. Ideja multidisciplinarnosti najneposrednije je izražena u pokretu Zenit, koji je takođe iskazivao karakterologiju umetničke grupe. Teoretičari iz različitih umetničkih sfera „prisvajaju” ulogu i značaj Zenita. O tom avangardnom pokretu pišu teoretičari slikarstva, arhitekture, grafike, književnosti, pesništva, muzike.

Značajne teorijske rezultate dala bi komparativna analiza između umetničkih grupa u Kraljevini Jugoslaviji i evropskih paralela kakve su se dešavale u periodu od Arts and Crafts do Bauhauasa. Umetničke grupe u Kraljevini Jugoslaviji preuzimaju i ulogu

alternativnih umetničkih škola i akademija. U okviru umetničkih grupa realizuju se sadržaji koji se ne obrađuju na državnim i zvaničnim umetničkim školama. Takav status je mnoge grupe u Kraljevini Jugoslaviji dovodio na nivo avangarde, i neinstucionalnog delovanja. Stvaralaštvo u okviru umetničkih grupa bilo je oslobođeno strogih cenzura i principa kojih se držali autoriteti i predstavnici institucionalnih normi.

Morfogenezu u okviru fenomena umetničkih grupa u okviru srpskog, kasnije integrisanog u jugoslovenski kulturni prostor, moguće je pratiti od okupljanja impresionista i perioda tzv. beogradskog impresionizma. Zajednički rad i okupljanje srpskih impresionista nosio je programski sadržaj predstavljen u prvoj srpkjoj umetničkoj grupi Lada. Ta grupa je imala jugoslovenski karakter i najavila ideju integrisanja južnoslovenskih naroda. Ideja umetničke grupe Lada rođena je u predjugolsovenskom periodu, da bi umetničke grupe, u svoj njihovoj slojevitosti, punu afirmaciju doživele u Kraljevini Jugoslaviji.

Ključne reči | umetničke grupe, Lada, Oblik, Zenit, modernistički koncepti, avangarda

Sladana Žunjić

nezavisni istraživač (Podgorica)

Institucionalni okvir arhitektonske struke u Crnoj Gori između dva rata

Arhitektonska djelatnost u Crnoj Gori tokom međuratnog razdoblja 1918–1941. godine odvijala se pod različitim uticajima. U tom pogledu prednjačile su prestoničke stručne ustanove, Ministarstvo građevina i Tehnički fakultet kao glavni centar obrazovanja arhitekata i građevinskih inženjera aktivnih na ovom području. Nekoliko arhitekata koji su bili zaposleni u državnoj službi na Cetinju diplomirali su na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. Djelovali su i brojni graditelji emigranti iz Rusije, čiji su pripadnici starije generacije obrazovanje stekli u otadžbini. U Rusiji se školovao i prvi crnogorski arhitekta Blažo Vujović.

Tokom treće decenije 20. vijeka Ministarstvo građevina je svoju djelatnost na teritoriji Crne Gore sprovodilo preko građevinskih direkcija u Dubrovniku i Kruševcu i većeg broja sekcija sa centrima u Podgorici, Nikšiću, Baru, Andrijevici, Cetinju, Kotoru, Kolašinu, Beranama, Pljevljima i Bijelom Polju. Situaciju u tehničkoj struci u ovom periodu, uz nepovoljne opšte prilike, dodatno je činilo teškom nepostojanje strukovnih udruženja poput sekcije Udruženja inženjera i arhitekata KSHS ili posebne građevinske direkcije kao centra građevinske politike.

Tokom tridesetih godina vodeću ulogu je imalo Tehničko odjeljenje Banske uprave, kao i tehnički odjeljci formirani pri sreskim načelstvima na Cetinju, u Nikšiću i Beranama. U njima je bilo zaposleno znatno više graditelja nego tokom treće decenije. Zaštiti interesa i unapređenju inženjerske struke trebalo je da bude posvećena sekcija Udruženja jugoslovenskih inženjera i arhitekata čije je osnivanje na Cetinju, koje je inicirano početkom 1934. godine, u konačanom ishodu ostalo nepoznato.

Jedan broj graditelja djelovao je u službi opštinskih tehničkih vlasti. Poznati su određeni podaci za gradove Cetinje, Kotor, Herceg Novi. Dijelom je poznat i rad jednog broja ovlašćenih građevinskih inženjera.

Osim opštinskim, državnim i banovinskim ulaganjima izgradnja arhitektonskih objekata i teritorijalno širenje varoši realizovani su i od strane drugih aktera – privatnih investitora, raznih udruženja, društava i odbora građana, dobrotvora i dr, usled čega su došli do izražaja različiti stavovi i mogućnosti naručilaca i kreativni izrazi graditelja. Kao rezultat ove kompleksne djelatnosti kreiran je korpus međuratne arhitekture u Crnoj Gori, heterogen i obiman, sačinjen od projekata i objekata, profanih i sakralnih, različite namjene, prostorne i oblikovne koncepcije, komponovanih u različitim stilovima. Među njima se posebno ističu reprezentativna zdanja koja su projektovani ugledni arhitekti ovog doba - Banska palata na Cetinju arh. Nikolaja Krasnova, hotel „Ko-op” u Ulcinju arh. Marijana Haberlea i Hinka Bauera, Dom narodnog zdravlja sa bolničkim odjeljenjem u Risnu arh. Milana Zlokovića, Nadbiskupija u Baru arh. Fridriha Valente i dr.

Ključne reči | arhitekti, arhitektonske ustanove, Ministarstvo građevina, Tehničko odjeljenje Banske uprave, Crna Gora

UČESNICI MEĐUNARODNE NAUČNE KONFERENCIJE

dr Aida Abadžić Hodžić | Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet (Sarajevo) aida.abadzic-hodzic@ff.unsa.ba

Nebojša Antešević | Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet (Beograd) / Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) ant.nebojsa@gmail.com

dr Antun Baće | Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Dubrovniku (Dubrovnik) antunbace@yahoo.com

Angelina Banković | Muzej grada Beograda (Beograd) angelina.bankovic@mgb.org.rs

dr Tijana Borić | Univerzitet u Nišu – Fakultet umetnosti (Niš) tijanaboric@hotmail.com

Đurđija Borovnjak | Arhiv Jugoslavije (Beograd) borovnjak@arhivyu.rs

dr Igor Borozan | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) iborozan@f.bg.ac.rs

Biljana Crvenković | Muzej primenjene umetnosti (Beograd) biljanacrvenkovic@yahoo.com

dr Dragan Čihorić | Univerzitet u Istočnom Sarajevu – Akademija likovnih umjetnosti u Trebinju (Trebinje) dragancihoric@gmail.com

dr Jasmina Čubrilo | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) jasmina.cubrilo@f.bg.ac.rs

dr Dragana Ćorović | Univerzitet u Beogradu – Šumarski fakultet (Beograd) dragana.corovic@sfb.bg.ac.rs

dr Tanja Damljanović Conley | nezavisni istraživač (Beograd) tanja.d.conley@gmail.com

dr Jerko Denegri | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd)

dr Alenka Di Battista | Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Zavod za varstvo kulturne dediščine – Območna enota Nova Gorica (Nova Gorica) alenka.di.battista@zrc-sazu.si

Milan Đurić | Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet (Beograd) ma.djuric@gmail.com

Maksimilijan Doroslovački | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) maksimilijandoroslovacki@gmail.com

Jelena Gačić | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) kleopatraptolomejska@gmail.com

Aleksandra Ilijevski | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) ailijevs@f.bg.ac.rs

Ljubica Jelisavac | Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti (Beograd) ljinica@gmail.com

Katarina Jović | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) katarina_jovic@outlook.com

dr Aleksandar Kadijević | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) akadijev@f.bg.ac.rs

Gordana Krstić-Faj | nezavisni istraživač (Beograd / Pariz) gordana70@yahoo.com

dr Vesna Kruljac | Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti (Beograd) vesna.kruljac@fpu.bg.ac.rs

dr Duško Kuzović | Dhofar University – College of Engineering (Salalah) dkuzovic@gmail.com

dr Lovorka Magaš Bilandžić | Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet (Zagreb) lmagas@ffzg.hr

dr Ivan R. Marković | nezavisni istraživač (Beograd)
mmim.dbras16@gmail.com

Vjera Medić | Etnografski muzej u Beogradu (Beograd)
vjera.medic@etnografskimuzej.rs

Sofija Merenik | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
(Beograd) sofijamerenik93@gmail.com

dr Dijana Metlić | Univerzitet u Novom Sadu – Akademija
umetnosti (Novi Sad) dijana.metlic@gmail.com

Jelena Mežinski Milovanović | Srpska akademije nauka i
umetnosti, Galerija SANU (Beograd) jelena.mezinski@sanu.ac.rs

dr Dijana Milašinović Marić | Univerzitet u Prištini – Fakultet
tehničkih nauka (Kosovska Mitrovica) dijanam.maric@gmail.com

Sonja Milićević | Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje
„Gradac” (Raška) milicevic.sonja2702@gmail.com

Jana Milosavljević | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
(Beograd) janamilosavljevic01@gmail.com

dr Danijela Milošević | Istorijski arhiv u Smederevu (Smederevo)
direktor@arhiv.org.rs

dr Biljana Mišić | Univerzitet za poslovne studije – Fakultet za
informacione tehnologije i dizajn (Banja Luka) bibimistic@gmail.com

dr Gordana Mitrović | Republički zavod za zaštitu spomenika
kulture (Beograd) gordana.mitrovic@heritage.gov.rs

Jelena Nenadović | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
(Beograd) njelenan95@gmail.com

dr Marija Pavlović | Fakultet za diplomatiju i bezbednost (Beograd)
marija.pavlovic@fdb.edu.rs

dr Marina Pavlović | Zavod za zaštitu spomenika kulture grada
Beograda (Beograd) pavlovic.marina@yahoo.com

dr Nikola Piperski | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) piperski.nikola@gmail.com

Marija Pokrajac | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) marijak059@gmail.com

dr Petar Prelog | Institut za povijest umjetnosti (Zagreb) pprelog@ipu.hr

dr Milan Prosen | Univerzitet umetnosti u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti (Beograd) milan.prosen@fpu.bg.ac.rs

dr Vladana Putnik Prica | Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet (Beograd) vladana.putnik@f.bg.ac.rs

Ana Radovanac Živanov | Republički zavod za zaštitu spomenika kulture (Beograd) ana.zivanov@heritage.gov.rs

dr Vinko Srhoj | Sveučilište u Zadru – Odjel za povijest umjetnosti (Zadar) vinko.srhoj@zd.t-com.hr

dr Aleksandra Stamenković | Izdavačka kuća „Klett” (Beograd) a_stamenkovic@ymail.com

dr Tadija Stefanović | Fakultet savremenih umetnosti (Beograd) tadija.stefanovic@fsu.edu.rs

dr Jelica Stevanović | Muzej pozorišne umetnosti Srbije (Beograd) jelica.stevanovic@mpus.org.rs

dr Ana Šeparović | Leksikografski zavod Miroslav Krleža (Zagreb) anaseparovic@gmail.com

dr Irina Tomić | Fakultet savremenih umetnosti (Beograd) irina.tomic@fsu.edu.rs

dr Dejan Tubić | Univerzitet u Prištini – Filozofski fakultet (Kosovska Mitrovica) dejantuba64@gmail.com

Jasmina Trajkov | Zavičajni muzej Jagodina (Jagodina) jasmina.grujic@gmail.com

Ivana Udovičić | Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine
(Sarajevo) ivana.udovicic@ugbih.ba

Marijana Vaščić | nezavisni istraživač (Beograd)
vascicm@gmail.com

dr Asta Vrečko | Univerza v Ljubljani – Filozofska fakulteta
(Ljubljana) asta.vrecko@ff.uni-lj.si

Dejan Vukelić | Srpska akademija nauka i umetnosti, Matematički
institut (Beograd) dvukelic@mi.sanu.ac.rs

dr Valentina Vuković | nezavisni istraživač (Novi Sad)
valentinabrdrvuk@gmail.com

dr Zlata Vuksanović-Macura | Srpska akademija nauka i umetnosti,
Geografski institut „Jovan Cvijić” (Beograd) z.macura@gi.sanu.ac.rs

dr Dušica Živanović | nezavisni istraživač (Beograd)

dr Slađana Žunjić | nezavisni istraživač (Podgorica)
sladjana.zunjic@yahoo.com

**Međunarodna naučna konferencija
Arhitektonske ustanove i udruženja,
umetničke grupe i časopisi
u Kraljevini SHS/Jugoslaviji (1918–1941):
zbornik rezimea**

Urednici

**Aleksandar Kadijević
Aleksandra Ilijevski**

Izdavač

**Institut za istoriju umetnosti
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu**

Za izdavača

**Miomir Despotović, dekan
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu**

Grafički dizajn

Dušan Meandžija

Štampa

Copy planet, Beograd

Tiraž

100

Beograd, 2019.

ISBN 978-86-6427-141-7

Međunarodna naučna konferencija
Arhitektonske ustanove i udruženja,
umetničke grupe i časopisi
u Kraljevini SHS/Jugoslaviji
(1918–1941)

ФИЛОЗОФСКИ
ФАКУЛТЕТ

1838

Institut za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Beograd, 12–13. decembar 2019.

ISBN 978-86-6427-141-7

Institut za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
Čika Ljubina 18-20 | 11000 Beograd | Republika Srbija